

บทที่ ๔

วิเคราะห์พุทธวิธีการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้าและเทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทย

วิเคราะห์พุทธวิธีการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้า เป็นการกล่าวถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ที่ทรงอนุเคราะห์ชาวโลก ทรงแสดงออกในพุทธกิจประจำวันของพระองค์ ซึ่งเห็นได้ชัดว่า วันเวลาที่ผ่านไปแต่ละวัน เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนอื่นๆ คือทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงการสอนเทวดาในมัชฌิมขัมมกัม^๑ คือ พุทธกิจในมัชฌิมขัมม เมื่อพระสงฆ์แยกย้ายไปแล้ว ทรงใช้เวลายามที่สอง (เวลาเที่ยงคืน) ทรงตอบปัญหาเทวดาทั้งหลายที่มาเฝ้า

ในขุททกนิกาย สุตตนิบาตอรรถกถา ท่านแบ่งพุทธกิจไว้เพียง ๒ อย่าง คือ ปุเรกัตตกิจ กับ ปังจกัตตกิจ โดยรวมเอาพุทธกิจที่ ๓ – ๔ – ๕ เข้าไว้ในปังจกัตตกิจด้วย^๒ ในหนังสือบทสวดมนต์ฉบับหลวง ท่านแต่งเป็นคาถาไว้เพื่อจำง่ายว่า :-

บุพพณฺเฬ ปิณฺฑปาตณฺจ	สายณฺเฬ ธมฺมเทศนํ
ปโทเส ภิกฺขุโสภา	อหุตฺตรตฺเต เทวปณฺหนํ
ปจฺจุสฺเสว คเต กาเล	ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ. ^๓

แปลว่า

เช้าเสด็จไปบิณฑบาต	บ่ายทรงแสดงธรรม
ค่ำประทานโอวาทแก่ภิกษุ	กลางคืนตอบปัญหาเทวดา
เวลาจวนสว่าง	ตรวจดูผู้ที่สมควรบรรลุนิพพาน

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติพระพุทธเจ้าว่า สุตถา เทวมนุสฺสํ แปลว่า พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย “และมีคำสรรเสริญพระพุทธคุณว่า อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ แปลว่า เป็นสารถีฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า” พระนามเหล่านี้แสดงความหมายอยู่ในตัวพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชาและยกย่องเทอดทูนพระพุทธองค์ในฐานะทรงเป็น

^๑ รังษิ สุทนต์, พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

^๒ ชุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๖.

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, สวดมนต์ฉบับหลวง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑๘-๒๒๗.

“วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

๕ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

นักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอนทั้งเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย และได้ทรงประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการทรงแสดงธรรมโดยมีเทวดา และมนุษย์จำนวนมากบรรลุธรรม^๖ เมื่อจบพระธรรมเทศนาแต่ละครั้งของพระพุทธองค์ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอไปตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ วิเคราะห์อุปมาวิธีการสอนเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

วิเคราะห์อุปมาวิธีการสอนเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการกล่าวถึงพุทธวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนธรรมแก่เทวดาทั้งหลายจนประสบความสำเร็จ เทวดาบางตนบรรลุธรรม และเทวดาบางตนละมิจฉาทิฏฐิเป็นสัมมาทิฏฐิ และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์อุปมาวิธีการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ วิเคราะห์อุปมาวิธีการสอนเทวดาในเทวดาสังยุต

วิเคราะห์อุปมาวิธีการสอนเทวดาในเทวดาสังยุต เป็นการกล่าวถึงพุทธวิธีในการสอนเทวดา โดยมีหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดาจนเทวดาเหล่านั้นหายความสงสัยบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) วิเคราะห์อุปมาวิธีการสอนเทวดาในโฆมตรณสูตร ว่าด้วยการข้ามโฆมะ พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ เทวดาตนหนึ่งขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี^๗ เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หายความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ ดำรงอยู่ในพระโสดาบัน^๘

(๒) วิเคราะห์อุปมาวิธีการสอนเทวดาในนิโมกขสูตร ว่าด้วยทางหลุดพ้น ในพระสูตรนี้มี ลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวดาตนหนึ่งมี วรรณะงดงามยิ่งนักได้ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า^๙ เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของ

^๖ มหาสมเขย จ อโธ มงฺกลสุตฺเต สมจิตเต ราหุ โลวาเท ฐมฺมจกฺเก ปราภเว. เทวดาสมิตี ตตฺถ อปฺปเมยฺยา อสงฺขิยา ฐมฺมภิสฺมโย เจตฺถ คณฺหาโย อสงฺขิโยติ. จุ.สุ.อ.(บาลี) ๑/๑๑๕/๑๗๘.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๒.

^๘ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๕.

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

พระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๑๐}

(๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในกถินทสูตร ว่าด้วยบุคคลตัดอะไรจึงข้ามโอฆะได้ ในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต เรื่องเกิดขึ้น ณ กรุงสาวัตถี พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาคนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาได้ทูลถามเป็นคาถาในสำนักของพระพุทธเจ้า^{๑๑} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๑๒}

(๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในชาครสูตร ว่าด้วยความตื่นเรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวดาคนหนึ่งได้กล่าวคาถานี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาค^{๑๓} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๑๔}

(๕) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรัญญสูตร ว่าด้วยป่า เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี เทวดาคนหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถา^{๑๕} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๑๖}

(๖) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในกุกกาสสูตร ว่าด้วยกระท่อม คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เทวดาคนหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคตอนท้ายของพระสูตร เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหาเสร็จแล้ว เทวดาได้กล่าวชื่นชมด้วยคาถาว่า ดิจริง ท่านไม่มีกระท่อม ดิจริง ท่านไม่มีรั้ว ดิจริง ท่านไม่มีผู้สืบสกุล ดิจริง ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้ว^{๑๗} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ อนุโมทนาแล้วบูชาด้วยของหอมหายไปยังเทวสถานของตน^{๑๘}

(๗) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในขณาสสูตร ว่าด้วยความยุ่ง คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นแห่งจิต ผู้ที่จะแก้ความยุ่งได้ต้อง

^{๑๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๑.

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕/๖.

^{๑๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒๔.

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖/๓.

^{๑๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๖/๒๔.

^{๑๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

^{๑๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๒๘.

^{๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕/๑๓-๑๘.

^{๑๘} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๓๘.

อาศัยหลักของศีล สมาธิ และ ปัญญา เทวดาทูลถามพระผู้มีพระภาค^{๑๙} เมื่อเทวดาฟัง การวิสังขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้น หายไป ณ ที่นั้น^{๒๐}

(๘) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรหัตตสูตร ว่าด้วยพระอรหัตต์ ตอนต้นของพระสูตรเป็นคำสนทนาระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้า ตอนที่ท้ายของพระสูตรเป็นคำถามตอบปัญหา^{๒๑} เมื่อเทวดาฟังการวิสังขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๒๒}

(๙) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในปัสโชตสูตร ว่าด้วยแสงสว่าง คำถามและคำตอบในพระสูตรนี้เป็นไป เพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา พระสูตรนี้บอกให้รู้ว่าแสงสว่างของพระพุทธเจ้าประเสริฐกว่า แสงสว่างทั้งหลาย เนื้อความในพระสูตรนี้เหมือนกับมัจจุสูตรที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น^{๒๓} เมื่อเทวดาฟังการวิสังขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๒๔}

(๑๐) วิเคราะห์ความสำเร็จในการสอนเทวดาในอจฺฉราสูตร ว่าด้วยนางอัปสร ข้อความในพระสูตรได้กล่าวถึงยานที่มีสัมมาทิฏฐิ เป็นนายสารถิจะพาหญิงชายไปใกล้นิพพานได้^{๒๕} เมื่อเทวดาฟังการวิสังขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล หายไป ณ ที่นั้น^{๒๖}

สรุปความว่า พระพุทธองค์มีอุบายวิธีการสอนเทวดาทั้งหลาย โดยที่เทวดาทั้งหลายทูลถามข้อธรรมะและปัญหาต่างๆ แก่พระพุทธองค์ และเมื่อเทวดาเหล่านั้นได้ฟังการวิสังขนาข้อธรรมะและปัญหาต่างๆ จากพระพุทธองค์แล้ว เทวดาบางพวกหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ บรรลุพระโศคาบันก็มี เทวดาบางพวกหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ ไม่ได้บรรลุพระโศคาบันก็มี หายไป ณ ที่นั้น

^{๑๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖-๒๗.

^{๒๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๕๐.

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕/๒๘-๒๙.

^{๒๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๕/๕๑.

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖/๓๐.

^{๒๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖/๕๒.

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^{๒๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๖/๘๕.

๔.๑.๒ วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในเทวปุตตสังยุต

วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาการสอนเทวดาในเทวปุตตสังยุต เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนเทวดา และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดาที่มีประโยชน์เกี่ยวกัฏฐ์ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในมาฆสูตร ว่าด้วยมาฆเทพบุตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่มาฆเทพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยคำถามและคำตอบปัญหาเป็นรูปของคาถา^{๒๗} เมื่อเทวดาฟัง การวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๒๘}

(๒) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในจันทิมสูตรว่า จันทิมเทพบุตร^{๒๙} ที่ถูกอสุรินทรานูเข้าจับตัวไว้แล้วระลึกถึงพระพุทธเจ้า ด้วยเดชแห่งพระพุทธองค์ทำให้อสุรินทรานูปล่อยตัวจันทิมเทพบุตร เป็นเหตุให้จันทิมเทพบุตรได้บรรลุพระโสดาปัตติผล^{๓๐}

(๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสุริยสูตร ว่าด้วยสุริยเทพบุตร^{๓๑} ที่ถูกอสุรินทรานูเข้าจับตัวไว้แล้วระลึกถึงพระพุทธเจ้า ด้วยเดชแห่งพระพุทธองค์ทำให้อสุรินทรานูปล่อยตัวสุริยเทพบุตร และเป็นเหตุให้สุริยเทพบุตรได้บรรลุพระโสดาปัตติผล^{๓๒}

(๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในนันทนสูตร ว่าด้วยนันทนเทพบุตร พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้ที่มีคุณสมบัติสามารถล่วงทุกข์ได้ โดยมีข้อความคำถามคำตอบเป็นรูปคาถา^{๓๓} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๓๔}

(๕) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในจันทนสูตร ว่าด้วยจันทนเทพบุตร พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้ที่สามารถข้ามโอฆะซึ่งข้ามได้โดย^{๓๕} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนา

^{๒๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔/๘๘-๘๙.

^{๒๘} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๘๔/๑๐๐.

^{๒๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๐/๕๖.

^{๓๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๑/๑๐๔.

^{๓๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๕๗.

^{๓๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๑/๑๐๔.

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๑๐๑ – ๑๐๒.

^{๓๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๕/๑๐๕.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖/๑๐๒-๑๐๓.

ปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๓๖}

(๖) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสุพรมสูตร ว่าด้วยสุพรมเทพบุตร เนื้อความในพระสูตรแสดงให้เห็นถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนที่นำไปสู่ความสวัสดิ เพื่อมีชีวิตยืนนาน คำถามคำตอบในพระสูตรนี้เป็นรูปภาค^{๓๗} ในเวลาจบพยากรณ์ปัญหา สุพรมเทพบุตรได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน^{๓๘} พร้อมด้วยเทพอัปสร ๕๐๐ นาง ทำทิพย์สมบัตินั้นใหม่เสถียรภาพตามเดิมแล้วได้เสด็จไปยังเทวโลก

(๗) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในกกุฏสูตร ว่าด้วยกกุฏเทพบุตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่กกุฏเทพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระอัญชนวัน สถานที่พระราชทานอภัยแก่หมู่เนื้อ เมืองสาเกต^{๓๙} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๔๐}

(๘) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในโรหิตัสสสูตร ว่าด้วยโรหิตัสสเทพบุตร เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้แก่โรหิตัสสเทพบุตรโดยใจความของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกว่าไม่พึงถึงได้ด้วยการไป แต่ได้แสดงไว้ว่า ผู้รู้ที่สุดแห่งโลกย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า^{๔๑} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๔๒}

(๙) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในนันทวิสาละสูตร ว่าด้วยนันทวิสาละเทพบุตร เนื้อหาของพระสูตรนี้กล่าวถึงสรียนต์ว่าจะเล่นไปได้ต้องตัดความปรารถนา ความโลภ และถอนตัณหาออกให้หมด^{๔๓} เมื่อเทวดาฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๔๔}

(๑๐) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสุตติมสูตร ว่าด้วยสุตติมเทพบุตร เนื้อหาของพระสูตรนี้กล่าวถึงพระผู้มีพระภาคและท่านพระอานนท์ กำลังกล่าวสรรเสริญคุณพระสารีบุตร

^{๓๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๖/๑๐๖.

^{๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๑๐๔.

^{๓๘} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๘/๑๐๗.

^{๓๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๙/๑๐๔-๑๐๖.

^{๔๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๙/๑๐๘.

^{๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๘.

^{๔๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๗/๑๑๑.

^{๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๙/๑๒๐-๑๒๑.

^{๔๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๐๙/๑๑๒.

อยู่ สุธัมมเทพบุตรผู้มีเทพบุตรบริษัทยานมากแวดล้อมแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับได้กราบทูลว่า ใครเล่าที่ไม่ใช่คนพาล ไม่ใช่คนมูทะลุ ไม่ใช่คนงมงาย ไม่ใช่คนมีจิตวิปลาส จะไม่ชอบพระสารีบุตร พระสารีบุตรเป็นบัณฑิตเป็นคณ^{๔๕} เมื่อสุตฺรเทพบุตรฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้า หมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ มีความปิดหายไป ณ ที่นั้นนั่นเอง^{๔๖}

สรุปความว่า อุบายวิธีการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้า โดยที่เทวดาทั้งหลายทูลถามข้อธรรมะและปัญหาต่างๆ ในเทวปุตตสังยุต เมื่อเทวดาเหล่านั้นได้ฟังการวิสาขนาข้อธรรมะและปัญหาต่างๆของพระพุทธเจ้าแล้ว เทวดาบางพวกหมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ บรรลุพระโสดาบันก็มี เทวดาบางพวกหมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ ไม่ได้บรรลุพระโสดาบันก็มี หายไป ณ ที่นั้นนั่นแล

๔.๑.๓ วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในลักกสังยุต

วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในพระลักกสังยุต เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนเทวดาในลักกสังยุต และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดาจนเทวดาเหล่านั้นบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสุวิรัสสูตร ว่าด้วยสุวิรัสเทพบุตร สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันกรุงสาวัตถีรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว พวกอสูรได้รบกับพวกเทพ ท้าวสักกะจอมเทพรับสั่งเรียกสุวิรัสเทพบุตรมาตรัสว่า สุวิรัส พวกอสูรเหล่านี้กำลังพากันมารบกับพวกเทพ ท่านจงไปป้องกันพวกอสูร ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพอาศัยผลบุญของพระองค์เป็นอยู่ เสวยราชสมบัติอันมีความเป็นใหญ่ยิ่งด้วยความเป็นใหญ่แห่งเทพชั้นดาวดึงส์เป็นคณ^{๔๗} เมื่อท้าวสักกะจอมเทพและสุวิรัสเทพบุตรได้ฟังการวิสาขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสังสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๔๘}

(๒) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในเวปจิตติสูตร ว่าด้วยท้าวเวปจิตติ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันได้ตรัสเรื่องนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว

^{๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๐/๑๒๒.

^{๔๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๑๐/๑๑๓.

^{๔๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๓/๓๕๓.

^{๔๘} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๔๓/๓๒๑.

สงครามระหว่างเทพกับอสูรประชิดกัน ท้าวเวปจิตติจอมอสูรรับสั่งกับพวกอสูรว่า เมื่อสงครามระหว่างเทพกับอสูรประชิดกัน พวกอสูรพึงชนะ พวกเทพพึงพ่ายแพ้ท่านทั้งหลายพึงจงจำ ท้าวสักกะจอมเทพด้วยเครื่องจองจำทั้ง ๕๑ รวมทั้งเครื่องผูกคอแล้วพื้งนำมายังเมืองอสูรในสำนักของเรา ฝ่ายท้าวสักกะจอมเทพรับสั่งกับเทพชั้นดาวดึงส์ทั้งหลายว่า ถ้าเมื่อสงครามระหว่างเทพกับอสูรประชิดกัน พวกเทพพึงชนะ พวกอสูรพึงพ่ายแพ้

สงครามครั้งนั้น พวกเทพชนะ พวกอสูรพ่ายแพ้ ต่อมาเทพชั้นดาวดึงส์ได้จองจำ ท้าวเวปจิตติจอมอสูรด้วยเครื่องจองจำทั้ง ๕ รวมทั้งเครื่องผูกคอแล้วนำมายังสภาเชษฐรรมา ในสำนักของท้าวสักกะจอมเทพเป็นต้น^{๔๕} พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพนั้นอาศัยผลบุญของพระองค์เป็นอยู่เสวยราชสมบัติอันมีความเป็นใหญ่ยิ่งด้วยความ เป็นใหญ่แห่งเทพชั้นดาวดึงส์ ยังมาพรรณนาคุณของขันติและโสรจจะไว้ เมื่อท้าวสักกะจอมเทพ พึงการวิสังขนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๔๖}

(๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในปฐมเทวสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เทวดาชั้น ดาวดึงส์ กล่าวถึงนรชนผู้เลื่องมารดาบิดา มีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล เจริญ อ่อนหวาน กล่าวคำสมานไมตรี ละคำส่อเสียด ประกอบในอุบายเป็นเครื่องกำจัดความตระหนี่ มี วาจาสัตย์ ครอบงำความโกรธได้ นั้นเป็นสัตบุรุษ^{๔๗} เมื่อเทวดาทั้งหลายพึงการวิสังขนาของ พระพุทธเจ้าแล้วหมดความสงสัยในเทวดานั้น หายไป ณ ที่นั้น

(๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในทพิทสูตร ว่าด้วยผู้จัดสน สมัยหนึ่งพระผู้มี พระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันเขตกรุงราชคฤห์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เรื่อง เคยมีมาแล้ว ในกรุงราชคฤห์นี้ ได้มีบุรุษคนหนึ่งเป็นคนขัดสน เป็นคนกำพร้า เป็นคนยากไร้ แต่เขายึดมั่นศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญา ในธรรมวินัยที่เราประกาศแล้ว หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คือ ความเป็นสหายของเทพชั้นดาวดึงส์ เทพบุตรองค์นั้นรุ่งเรืองกว่า เทพเหล่าอื่นด้วยรัศมีและยศเป็นต้น^{๔๘} เมื่อเทวดาทั้งหลายพึงการวิสังขนาของพระพุทธเจ้าแล้ว หมดความสงสัยในเทวดานั้น หายไป ณ ที่นั้น^{๔๙}

(๕) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในรามณชยกสูตร ว่าด้วยสถานทอณรีนรมย์ พระ สูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร อารามของ

^{๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๐/๓๖๖.

^{๔๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๕๐/๓๒๕.

^{๔๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๓/๓๗๖.

^{๔๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๐/๓๘๐.

^{๔๙} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖๐/๓๑.

อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ท้าวสักกะจอมเทพได้เสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ได้ทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า^{๕๔} เมื่อท้าวสักกะจอมเทพฟังการวิสัชนาปัญหาของพระพุทธเจ้า หมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๕๕}

(๖) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในขมมานสูตร ว่าด้วยการบูชา พระสูตรนี้เกิดขึ้น ณ ภูเขาชิลมกุฏ เขตเมืองราชคฤห์ ท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วได้ทูลถามปัญหาพระผู้มีพระภาค^{๕๖} เมื่อท้าวสักกะจอมเทพฟังการวิสัชนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๕๗} สัตว์มีชีวิต ๘๔,๐๐๐ คำนวณมฤต มนุษย์ทั้งหลายถวายทานอันเลิศแก่ภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก

(๗) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในวันทนาสูตร ว่าด้วยการถวายบังคม สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ทรง หลีกเร้นประทับพักผ่อนอยู่ในที่พักกลางวัน ขณะนั้น ท้าวสักกะจอมเทพและท้าวสหัมบดี พรหมเสด็จเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ ได้ประทับยืนฟังبانประตูคนละข้าง ลำดับนั้น ท้าวสักกะ จอมเทพและท้าวสหัมบดีพรหมได้สนทนาธรรมกับพระพุทธองค์เรื่องขอให้ทรงแสดงธรรม โปรดสัตว์โลกเกิด เพราะจกมีผู้รู้ธรรม ^{๕๘} เมื่อท้าวสักกะจอมเทพและท้าวสหัมบดีพรหมฟัง การวิสัชนาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในเรื่องนั้น ได้หายไป ณ ที่นั้น^{๕๙}

(๘) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในมัตตวาสูตร ว่าด้วยการฆ่า สถานที่เกิดขึ้นของ พระสูตรนี้ เป็นสถานที่เดียวกันกับรามณียกสูตร แต่มีความต่างกันในเรื่องคำถามคำตอบ โดยพระ สูตรที่ว่าด้วยการฆ่านี้ ท้าวสักกะจอมเทพได้ทูลถามปัญหาพระผู้มีพระภาค^{๖๐} เมื่อท้าวสักกะ จอมเทพฟังการวิสัชนาปัญหาของพระพุทธเจ้าหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๖๑}

สรุปความว่า อุบายวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า โดยที่เทวดาทั้งหลายทูลถามข้อ ธรรมะและปัญหาต่างๆ ในสักกสังยุต เมื่อเทวดาเหล่านั้นได้ฟังการวิสัชนาข้อธรรมะและปัญหา ต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว เทวดาบางพวกหายความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ บรรลุพระโสดาบันก็มี

^{๕๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๑/๓๘๑-๓๘๒.

^{๕๕} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖๑/๓๓๓.

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๒/๓๘๒-๓๘๓.

^{๕๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖๒/๓๓๔.

^{๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๓/๓๘๔.

^{๕๙} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖๓/๓๓๕.

^{๖๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๓/๓๘๕.

^{๖๑} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖๓/๓๓๖.

เทวดาบางพวกหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ ไม่ได้บรรลุพระโสดาบันก็มี หายไป ณ ที่นั้น

๔.๑.๔ วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในพรหมสังยุต

วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในพรหมสังยุต เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนเทวดาในพรหมสังยุต และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดาจนเทวดาเหล่านั้นบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนพกพรหมในพกสูตร พรหมสังยุต^{๖๒} คือพกพรหมนี้ว่า เป็นผู้มีความเห็นผิดว่า เทียง แน่นอน ยั่งยืน มั่นคง ดำรงอยู่ตลอดกาล พระพุทธองค์ทรงทราบเช่นนั้น จึงได้เสด็จขึ้นไปโปรดให้เห็นได้ถูกต้องว่า ทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน และทรงชี้ให้พกพรหมทราบว่า พระองค์กับพกพรหมเคยมีความเกี่ยวข้องกันมา พกพรหมเคยได้สร้างกุศลด้วยการได้มานและได้ช่วยเหลือมนุษย์ผู้หลงทางให้รอดพ้นจากอันตราย จึงมาเกิดในพรหมโลก ในพรหมนิมิตตนิคสูตรกล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงใช้อิทธิฤทธิ์ที่เหนือกว่าปีนบังคับให้พกพรหมยอมจำนน^{๖๓}

(๒) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนพรหมในอปราทิฏฐิสูตร มีมหาพรหมองค์หนึ่งเกิดความเห็นอันลามกกว่า สมณะหรือพราหมณ์จะพึงมาถึงพรหมโลกได้ไม่มี พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความคิดของพรหมนั้น จึงได้เสด็จขึ้นไปโปรดด้วยการประทับนั่งขัดสมาธิเข้าเตโชสมาบัติกลางอากาศเบื้องบนพรหมนั้น พระพุทธองค์ทรงทำพรหมนั้นให้สลดใจแล้วทรงกลับมาปรากฏพระองค์ที่วัดพระเชตุวัน^{๖๔}

(๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนพรหมสัมมาทิฐิ พรหมบางองค์ประกาศตนเป็นผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา ถึงขนาดประกาศตนต่อพระพุทธองค์ว่า พุทธจักรขอให้เป็นของพระพุทธเจ้า อาณาจักรขอให้เป็นของต ในปมาทสูตรได้มีสุพรหม บัจเจกพรหม และสุทธาวาส บัจเจกพรหม ชักชวนพรหมผู้ประมาทมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการแสดงให้พรหมผู้ประมาทเห็นอานุภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหนือกว่าพวกพรหมเป็นอย่างมาก สมัยต่อมาพวกพรหมเหล่านั้นได้มาถวายการอุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๖๕}

(๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนพรหมในตฤพรหมสูตรกล่าวว่า ตฤบัจเจกพรหมอยู่ในพรหมชั้นสุทธาวาส เป็นห่วงต่อพระโกกาลิกภิกษุผู้เป็นสัทธวิหาริกได้คำพระอัครสาวกทั้งสอง

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖๖-๗๒/๒๐๘-๑๑.

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕๓-๖/๕๕๑-๕.

^{๖๔} ส.ส. (ไทย) ๒๕/๕๗๓-๘๑/๒๑๑-๔.

^{๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘๖-๕๕๑/๒๑๕-๗.

ต่อมาเกิดความป่วยไข้อย่างหนัก จึงได้ลงมาจากพรหมโลกกล่าวเตือนให้ทำใจให้เลื่อมใสต่อพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ แต่พระโกกาลิกไม่เชื่อฟังตู่ทุบจึงเจกพรหมได้แสดงโทษในการมีใจประทุษร้ายต่อท่านผู้ปฏิบัติดีนั้นมีโทษมาก^{๖๖}

(๕)วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนพรหมในวันมิกสูตรกล่าวว่า พรหมองค์หนึ่งในชั้นสุทธาวาสเคยร่วมปฏิบัติธรรมกับพระกุมารกัสสปะในครั้งศาสนาพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นห่วงต่อพระกุมารกัสสปะในการปฏิบัติธรรม จึงได้มาปรากฏตัวต่อพระเถระ และฝากปริศนาธรรมให้ไปทูลถามพระพุทธองค์ถึง ๑๕ ข้อ^{๖๗}

(๖)วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนพรหมในอายาจนสูตรพรหมสังยุต มีข้อความกล่าวถึงสัทัมบดีพรหมผู้เห็นว่า พระพุทธองค์หลังจากได้ตรัสรู้แล้วได้มีพระทัยขวนขวายน้อยไม่ทรงน้อมไปเพื่อแสดงธรรม ท้าวสัทัมบดีพรหมเป็นห่วงต่อสัตว์โลกจะพินาศ จึงได้ลงจากพรหมโลกมาอาราธนาให้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม สัตว์ที่มีกิเลสจตุลในดวงตาน้อย พอไม่ได้ฟัง จักเสื่อมจากคุณธรรม ผู้รู้ตามธรรมที่พระองค์แสดงจักมี พระองค์ทรงรับการอาราธนาของพรหม^{๖๘}

สรุปความว่า อุบายวิธีการสอนพรหมของพระพุทธเจ้า โดยที่พรหมทั้งหลายทูลถามข้อธรรมะและปัญหาต่างๆ ในพรหมสังยุต เมื่อพรหมเหล่านั้นได้ฟังการวิไลขานาข้อธรรมะและปัญหาต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว เทวดาบางพวกหายความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ บรรลุพระโสดาบันก็มี เทวดาบางพวกหมดความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ ไม่ได้บรรลุพระโสดาบันก็มี หายไป ณ ที่นั้น

๔.๑.๕ วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในวิมานวัตถุ

วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในวิมานวัตถุ เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนเทวดาตามที่ปรากฏในวิมานวัตถุ โดยมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นสื่อกลางนำความดีของเทวดามาบอกแก่นมนุษย์ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑)วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในนาควิมาน^{๖๙} โดยที่พระวังคีสเถระได้รับอนุญาตจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงได้ถามเทพบุตรคนหนึ่งว่า ท่านขึ้นนั่งบนคอช้างใหญ่เผือกผ่องแวดล้อมไปด้วยหมู่เทพนารียังทิศทั้ง ๔ ให้สว่างไสว ดังดาวประกายพุกฤษ์ ท่านมีวรรณงามเช่นนี้

^{๖๖} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕๖-๓/๒๑๘-๕.

^{๖๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๕/๒๘๒-๓.

^{๖๘} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕๕-๘/๒๐๐-๓.

^{๖๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๐๕/๘๑.

เพราะบุญกรรมอะไร^{๓๐} เทพบุตรนั้น ตอบคำถามพระวังคีสะเถระว่า เมื่อชาติก่อน ข้าพเจ้าเกิดเป็นมนุษย์ งดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน ยินดีเฉพาะภริยาของตน ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมา มีจิตเลื่อมใส ได้ถวายข้าวน้ำให้เป็นทานอันไพบุลย์ ด้วยความเคารพ ข้าพเจ้ามีวรรณะงามเช่นนี้ เพราะบุญกรรมนั้น^{๓๑}

(๒) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอโกลมาวิมาน^{๓๒} โดยพระมหาโมคคัลลานเถระถามนางเทพธิดาตนหนึ่งว่า เทพธิดา ท่านมีวรรณะงามยิ่งนัก รัศมีส่องสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ สถิตอยู่เหมือนดาวประกายพุกขุ เพราะบุญกรรมอะไร^{๓๓} นางเทพธิดาตอบพระเถระว่า เมื่อชาติก่อน ดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในเมืองพาราณสีมีจิตเลื่อมใส ได้ถวายขนมแห้งแด่พระพุทธเจ้า เพราะผลแห่งการถวายขนมแห้งอันหารสเต็มมิได้นั้น ดิฉันจึงมีวรรณะงามเช่นนี้ เพราะบุญนั้น^{๓๔}

(๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในรัชชมาลาวิมาน^{๓๕} ถิ่นหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลก นางรัชชมาลาได้ปรากฏในข่ายพระญาณ จึงเสด็จเข้าไปป่า นางรัชชมาลาถูกรังแกทุกวัน จึงเบื่อหน่ายต่อชีวิต ประสงค์จะผูกคอตาย มองไปรอบทิศเห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ เกิดความคิดว่า ทำไฉนพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมโปรดคนเช่นเราให้พ้นความลำเค็ญ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรียกนางรัชชมาลาเข้าใกล้เข้าไปเฝ้า ถวายบังคมแล้วฟังธรรมได้บรรลุพระโสดาบัน เมื่อนางรัชชมาลาตายไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะอานิสงส์แห่งการฟังธรรมนั้น^{๓๖}

(๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในมณฑุกเทวปุตวิมาน^{๓๗} พระผู้มีพระภาคตรัสถามมณฑุกเทพบุตรว่า ใครมีวรรณะงามยิ่งนัก รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์และยศ ไหว้ทำทั้งสองของเราอยู่ มณฑุกเทพบุตรกราบทูลว่า เมื่อชาติก่อน ข้าพระองค์เป็นกบเที่ยวหาอาหารอยู่ในน้ำ เมื่อข้าพระองค์กำลังฟังธรรมของพระองค์อยู่ คนเลี้ยงโคได้ฆ่าข้าพระองค์ ข้าพระองค์ผู้มีจิตเลื่อมใสครุ่นหนึ่งเท่านั้น ผู้ใดได้ฟังธรรมของพระองค์สืบกาลนาน ผู้นั้นพึงได้บรรลุนิพพานเป็นแน่^{๓๘}

^{๓๐} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๐๓/๘๒.

^{๓๑} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๐/๘๒.

^{๓๒} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๑/๘๒.

^{๓๓} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๒-๓๑๓/๘๓.

^{๓๔} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๓-๓๑๔/๘๓.

^{๓๕} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๒๖/๘๕.

^{๓๖} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๕๕/๘๕.

^{๓๗} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๓๕/๑๐๐.

^{๓๘} บ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๖๐/๑๐๐.

(๕) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในฉัตตมานวิมาน^{๗๙} พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงประกาศบุญกรรมของฉัตตเทพบุตรจึงตรัสถามว่าวิมานของท่านนี้ มีรัศมีรุ่งเรืองมากมาย หากที่เปรียบเทียบมิได้ ท่านเป็นใครหนอ มาเกิดในวิมานนี้ เพราะผลแห่งกรรมอะไร^{๘๐} ฉัตตเทพบุตรกราบทูลว่า ในสมัยเป็นมนุษย์ ข้าพระองค์เข้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึง ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดีกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมา ข้าพระองค์ได้รักษาศีล ๕ ในศาสนาของพระองค์ เพราะกรรมนั้น ข้าพระองค์จึงได้เกิดในไตรทิพย์^{๘๑}

(๖) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในกักกภูตรสทายกวิมาน^{๘๒} โดยที่พระมหาโมคคัลลานเถระถามเทพบุตรองค์หนึ่งว่า วิมานมีเสาทำด้วยแก้วมณีนี้สูงมาก ท่านสถิต ค้ม กิณอยู่ในวิมานนั้น มีทวยเทพพากันบรรเลงพิณทิพย์ดังไพเราะในวิมานของท่านนี้ มีเบญจกามคุณอันเป็นทิพรส และเหล่าเทพนารีประดับด้วยอาภรณ์ทองคำฟ้อนรำอยู่ เพราะบุญอะไรท่านจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้^{๘๓} เทพบุตรตอบพระเถระว่า ข้าพเจ้าได้สมบัตินี้ เพราะถวายแองบู^{๘๔} ย่อมรุ่งเรืองเพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้^{๘๕}

(๗) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสุวรรณวิมาน^{๘๖} โดยที่พระมหาโมคคัลลานเถระถามเทพบุตรคนหนึ่งว่า วิมานที่ภูเขาทองคำของท่าน มีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกส่วน ปกคลุมด้วยข่ายทองคำ นี่เป็นผลของท่าน หรือศีล หรือการกราบไหว้ของท่าน ขอท่านโปรดบอกผลกรรมนั้นแก่อาตมาด้วย^{๘๗} เทพบุตรจึงตอบพระเถระว่า ข้าพเจ้าเลื่อมใสแล้วให้สร้างวิหารไถ่เมืองอันธกวินทะถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถวายของหอม ดอกไม้ ปัจจัย เครื่องลูบไล้และวิหาร เพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงได้สิทธิในสวนนั้นทวัน มีหมู่เทพอัปสรฟ้อนรำขับร้องห้อมล้อม รื่นรมย์อยู่ในสวนนั้นทวันอันน่ารื่นรมย์^{๘๘}

^{๗๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๘๖/๑๐๕.

^{๘๐} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๙๔/๑๐๖.

^{๘๑} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๐๓/๑๐๘.

^{๘๒} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๑๐/๑๑๐.

^{๘๓} พุ.วิ.อ. (บาลี) ๙๑๕/๒๘๒.

^{๘๔} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๑๓/๑๑๑.

^{๘๕} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๑๓/๑๑๑.

^{๘๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๓๔/๑๔๒.

^{๘๗} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๔๑/๑๔๒.

^{๘๘} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๔๕/๑๔๓.

๔.๑.๖ วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในพระสูตรอื่นๆ

วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในพระสูตรอื่นๆ เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนเทวดาตามที่ปรากฏในสูตรอื่นๆ และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดาจนเทวดาเหล่านั้นบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดา คือ พระสูตรที่เป็นการตรัสธรรม (ธัมมาภิสมัย) หมายถึง พระสูตรที่พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมแล้ว มีเทวดาบรรลุธรรมผลกันมาก อย่างน้อยๆ ประมาณ ๑๘ โกฏิ อย่างมากคือไม่สามารถจะนับจำนวนได้ มีอยู่ ๖ สูตรคือ

๑) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๘๕} คือ พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงคัดค้านการปฏิบัติที่ผิดโง่ง ๒ สาย กล่าวคือ กามสุขัลลิกานุโยคในกามทั้งหลาย หมายถึง การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และอัตตกิลมณานุโยค หมายถึง การประกอบความลำบากเดือนร้อนแก่ตน เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์^{๘๖} ที่ชาวอินเดียในสมัยนั้นคิดว่า เป็นทางแห่งความหลุดพ้น และทรงประกาศจุดยืนของพระองค์ว่าเป็นทางสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือไม่เียงเข้าใกล้ที่สุดโง่ง ๒ อย่าง ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ^{๘๗} ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน^{๘๘} พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร การตรัสรู้ธรรม (ธรรมาภิสมัย) บังเกิดแก่พระอัญญาโกณฑัญญะและเทวดา ๑๘ โกฏิเป็นต้น^{๘๙}

๒) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในมงคลสูตร^{๙๐} คือพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องมงคล พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรนี้แก่เทวดาคนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม ขณะประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี โดยเทวดาทูลถามถึงมงคลอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงตรัสบอกมงคล ไว้ ๓๘ ประการเช่น การไม่คบคนพาล และ

^{๘๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๘๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๘๗} วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๓/๑๗.

^{๘๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๘๙} มหาสมย จ อโถ มงคลสูตรเต สมจิตเต ราหุ โลวาเท ธมมจักกเก ปราภเว. เทวตาสมิตี ตตฺถ อปฺปเมยฺยา อสงฺขิยา ธมฺมภิสมโย เจตฺถ คณฺหาโย อสงฺขิโยติ. พุ.สุ.อ.(บาลี) ๑/๑๑๕/๑๗๘.

^{๙๐} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑/๖.

การคบบัณฑิตเป็นคั่นเป็นมงคล พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมในมหาสมณสังคมาคมแก่นุชย์และเทวดาทั่วหมื่นจักรวาล การตรัสรู้ธรรม (ธรรมาภิสมัย) บังเกิดแก่นุชย์และเทวดานับจำนวนไม่ได้^{๕๕}

๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในมหาสมณสูตร^{๕๖} คือ ภายหลังการบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระบรมศาสดา พระพุทธองค์ได้เสด็จจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และเมื่อทราบทราบว่าพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดาประชวรหนัก จึงเสด็จกลับสู่กรุงกบิลพัสดุ์อีกครั้ง เพื่อเยี่ยมพระอาการพระพุทธรบิดา พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกเป็นจำนวนมาก ทรงถวายพยาบาลพระพุทธรบิดาตามพุทธรวิสัย และโปรดให้พระพุทธรบิดาได้บรรลุพระอรหัตต์พร้อมปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในกาลต่อมา พระพุทธรบิดาปรินิพพานบนพระแท่นบรรทมภายใต้เศวตฉัตร ภายหลังถวายพระเพลิงพระศพพระพุทธรบิดา พระพุทธองค์ตรัสว่า "บุคคลใดมีจิตปรารถนาพระโพธิญาณ จงอุทิศสาหะอภิบาลบำรุงบิดามารดาประพาศกุศลสุจริตธรรมจักสมปรารถนาทุกประการ"

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์จะมีการประชุมเทวดาจำนวนมากเช่นนี้เพียงครั้งเดียว พระพุทธองค์ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า เทวดาในแสนจักรวาลมาประชุมกันเพื่อชมตาคตและหมู่ภิกษุสงฆ์ เทวดาประมาณเท่านั้นได้เคยประชุมกันเพื่อชมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตกาลแล้ว และพวกเทวดาประมาณเท่านั้น จักประชุมกันเพื่อชมพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล แล้วพระองค์ทรงแนะนำเทวดาแต่ละจำพวกให้ภิกษุทั้งหลายฟังตามลำดับตั้งแต่กุ่มมเทวดาไปจนถึงพรหมโลก^{๕๗}

ในมหาสมณสูตร เป็นสูตรว่าด้วยสมัยเป็นที่ประชุมใหญ่ของเหล่าเทวดาในยุคของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์จะมีการประชุมใหญ่ของเหล่าเทวดาทั้งหลายเช่นนี้เพียงครั้งเดียว เทวดาทั้งหลายจึงพากันคิดว่าพวกเราจะฟังพระสูตรนี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงมหาสมณสูตรจบเทวดาจำนวนหนึ่งแสนโกฏิได้บรรลุธรรม^{๕๘}

๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในราหุโลวาทสูตร^{๕๙} คือ พระสูตรที่ทรงแสดงโปรดพระราหุล เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ประทับที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี เริ่มเรื่องตั้งแต่

^{๕๕} พุ.ป.อ. (บาลี) ๑๓/๑๓๖.

^{๕๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๑/๒๕๕.

^{๕๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๑/๒๗๑.

^{๕๘} ที.ม.อ. (บาลี) ๓๔๓/๓๑๐.

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๗/๑๑๗.

พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตในเวลาเช้า โดยมีพระราหุลติดตามไปบิณฑบาตด้วยแล้วพระพุทธองค์ทรงสอนพระราหุลไม่ให้ยึดถือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ บิณฑบาตนั้นเสร็จแล้ว พระราหุลไปนั่งขัดสมาธิ ที่บริเวณโคนต้นไม้แห่งหนึ่ง พอถึงเวลาเย็นพระราหุลได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถามว่า อานาปานสติที่บุคคลเจริญทำให้มากอย่างไร จึงมีผลานิสงส์มาก แล้วพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเรื่องธาตุ ๕ มี อากาสธาตุ (ธาตุคืออากาศ) ^{๑๐๐} เป็นต้น ทรงสอนให้พระราหุลเจริญภาวนา ๖ อย่าง เช่น เจริญเมตตาภาวนาจะละพยาบาทได้ เป็นต้น แล้วพระพุทธองค์ทรงสอนให้พระราหุลผู้ใคร่ต่อการศึกษาได้เจริญอานาปานสติ ๑๖ ชั้นเป็นต้น^{๑๐๑} เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ราหุลกุมาร การตรัสรู้ธรรม (ธรรมากิสมัย) บังเกิดแก่นุญส์และเทวดานับจำนวนไม่ได้^{๑๐๒}

๕) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในปราคาสสูตร^{๑๐๓} คือ พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาของเทวดาอีกสูตรหนึ่ง คือ ในวันที่ ๒ จากวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคลสูตรแล้ว เทวดาทั้งหลายต้องการรู้เรื่องคนเสื่อมและเหตุแห่งความเสื่อมของคน จึงได้ประชุมกันแล้วพากันมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ท้าวสักกะจอมเทพจึงได้สั่งให้เทพบุตรคนหนึ่งกราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงปัญหาเรื่องความเสื่อม^{๑๐๔} พระพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งความเสื่อมไว้ ๑๒ ประการ เช่น การเป็นคนชังธรรม^{๑๐๕} และการเป็นคนเกิดในชาติดิยตระกูล มีทรัพย์สมบัติน้อย แต่มักใหญ่ ปรารณาราชสมบัติ^{๑๐๖} เป็นต้นเป็นความเสื่อม การตรัสรู้ธรรม (ธรรมากิสมัย) บังเกิดแก่นุญส์และเทวดานับจำนวนไม่ได้^{๑๐๗}

๖) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสมจิตตสูตร หมายความว่าด้วยเทวดาพร้อมใจกัน^{๑๐๘} คือ เทวดาจำนวนมากพร้อมใจกันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวัตแล้วได้ยื่น ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ณ ปราสาทของวิสาขา

^{๑๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๘/๑๒๕.

^{๑๐๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๓-๑๒๑/๑๒๕-๑๓๓.

^{๑๐๒} มหาสมเข จ อโธ มงคลสูตรเต สมจิตเต ราหุ โลวาทะ ฐมมจกเก ปราคเว. เทวดาสมิตี ตตถ อปฺปเมยฺยา อสงฺขิยา ฐมมกิสฺมโย เจตฺถ คณฺหาโย อสงฺขิโยติ. พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๕/๑๓๘.

^{๑๐๓} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๑/๕๒๓.

^{๑๐๔} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕/ ๑๖๕-๑๓๐.

^{๑๐๕} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๔/๕๒๔.

^{๑๐๖} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๔/๕๒๘.

^{๑๐๗} มหาสมเข จ อโธ มงคลสูตรเต สมจิตเต ราหุ โลวาทะ ฐมมจกเก ปราคเว. เทวดาสมิตี ตตถ อปฺปเมยฺยา อสงฺขิยา ฐมมกิสฺมโย เจตฺถ คณฺหาโย อสงฺขิโยติ. พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๕/๑๓๘.

^{๑๐๘} อจฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๓๗.

มิการมาตา ในบุพพาราม พระสารีบุตรกำลังเทศนาถึงบุคคลที่มีสังโยชน์ภายในและบุคคลที่มีสังโยชน์ภายนอกให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บริษัทต่างร่ำเรียง ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคทรงพระกรุณาเสด็จไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า สารีบุตร เทวดาจำนวนมากพร้อมใจกันเข้าไปหาเราถึงที่อยู่ ให้อยู่แล้วยืนอยู่ที่สมควร ได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ณ ปราสาทของวิสาขามิการมาตา ในบุพพาราม พระสารีบุตรนั้นกำลังเทศนาถึงบุคคลที่มีสังโยชน์ภายใน และบุคคลที่มีสังโยชน์ภายนอกให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บริษัทต่างร่ำเรียง ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคทรงพระกรุณาเสด็จไปหาพระสารีบุตรถึงที่อยู่^{๑๐๕} เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ในพื้นที่มีขนาดพอที่ปลายเหล็กแหลมจรดลงได้จำนวน ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง และ ๖๐ องค์บ้าง แต่ก็ไม่เบียดเสียดกันอย่างนั้น เพราะเป็นจิตอันเทวดาเหล่านั้นได้เจริญในธรรมวินัยนี้^{๑๐๖}

เพราะเหตุนี้ เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรมของผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ จักสงบด้วย เราจักนำกายและจิตที่สงบเท่านั้นเข้าไปในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย สารีบุตร เธอพึงสำเหนียกอย่างนี้^{๑๐๗} สารีบุตร พวกอัญญเดียรฉัตรปริพาชกที่ไม่ได้ฟังธรรมบรรยายนี้ ได้พากันฉิบหายเสียแล้ว ฝ่ายพระสารีบุตร แสดงวัตรถวายแก่พระพุทธองค์แล้วออกไปสู่ทิวาวihar พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นศิษย์มาแสดงกิจวัตรแล้วหลีกออกไป พระผู้เป็นเจ้ากวาดที่อันนั้นแล้วลาดลงซึ่งจัมมฉันทชำระทำเสร็จสิ้น แล้วขึ้นสู่บัลลังก์สมาธิสู่วิมุตติผลสมบัติแล้ว

ครั้นออกจากสมาบัติแล้วเกิดความวิตกไปว่าธรรมดาประเพณีแต่โบราณ พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระนิพพานก่อนหรือพระอัครสาวกนิพพานก่อนเป็นประการใด ทราบในหฤทัยว่าพระอัครสาวกนิพพานก่อน จึงพิจารณาอายุสังขารของตนทราบว่าอีก ๗ วันจึงดำริว่า เราจักไปนิพพานที่ใด พิจารณาแล้วว่า เราจะนิพพานในสถานที่ใด จึงจะสมควร แล้วปรารภถึงมารดาว่า มารดาของเรา เป็นมารดาพระอรหันต์มาถึง ๗ พระองค์แล้วยังมิได้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยเลย อุปนิสัยมรรคผลนี้จะพึงมีแก่มารดาหรือไม่ จึงพิจารณาไปเห็นว่าอุปนิสัยแห่งพระโสดาบันมีแก่มารดาแล้ว พิจารณาต่อไปว่า การตรัสรู้ธรรม (ธรรมากิสมย์) จะพึงได้ด้วยพระธรรมเทศนาแก่มหาชนหรือไม่ ทราบว่า จะตรัสรู้ด้วยพระธรรมเทศนาของเรามีใช้น้อยจึงดำริต่อไปว่า ถ้าเรามีความขวนขวายน้อย

^{๑๐๕} อ.พ.ท. (ไทย) ๒๐/๓๗/๘๑.

^{๑๐๖} อ.พ.ท. (ไทย) ๒๐/๓๗/๘๒.

^{๑๐๗} อ.พ.ท. (ไทย) ๒๐/๓๗/๘๒.

แล้วมิได้เป็นการสงเคราะห์แก่มารดา ความครหาของมหาชนจะพึงมีได้ว่า ธรรมเนียมดีเป็นที่พึง
แก่มหาชนทั้งหลายอื่น

ในวันแสดงธรรมเทศนาสมจิตตสูตรนั้น เทพดาและมนุษย์ทั้งหลายบรรลุมรรคถึงแสน
โกฏิ^{๑๒} ซึ่งตรัสรู้พระอริยมรรคผลทั้ง ๓ และตระกูล ๘๐,๐๐๐ ตระกูล มีจิตเลื่อมใสในพระมหา
เถระได้ไปบังเกิดในสวรรค์ทั้งสิ้น เหตุไฉน จึงไม่อาจปลดปล่อยมารดาของตนให้พ้นจากมิจฉาทิฏฐิ
ได้ เหตุฉะนั้นควรที่เราจะปลดปล่อยมารดาให้พ้นจากมิจฉาทิฏฐิ แล้วจักนิพพานที่เคหสถานของ
มารดา

พระสูตร ๕ พระสูตรแรกนั้น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงแสดง แต่พระสูตรสุดท้าย คือ สม-
จิตตสูตรนั้น พระสารีบุตรผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาซึ่งเลิศด้วยปัญญาเป็นผู้แสดง

(๒) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสักกปัญหสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยปัญหาของ
ท้าวสักกะ พระสูตรนี้พระพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ในถ้ำอินทสาล ที่
เวทียกบรรพต ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน^{๑๓} ผลการฟังพยากรณ์ปัญหาตามที่ปรากฏในอรรถกถา
กล่าวว่า ทำให้ท้าวสักกะได้ดวงตาเห็นธรรมและกลับเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง^{๑๔}

(๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในทุณยกาลสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย กาล ๔ นี้ อันบุคคลบำเพ็ญโดยชอบ เปลี่ยนแปลงโดยชอบ ย่อมจะยังบุคคลให้ถึงความสิ้น
อาสวะโดยลำดับ กาล ๔ คือ

- ๑) การฟังธรรมตามกาล
- ๒) การสนทนาธรรมตามกาล
- ๓) การทำสมาธิตามกาล
- ๔) การทำวิปัสสนาตามกาล^{๑๕}

และว่า ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหนาดกบนกเขา น้ำไหลไปตามที่ลุ่ม ยัง
ชอกเขาและลำธารให้เต็ม เมื่อชอกเขาและลำธารน้ำเต็มแล้ว ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองเต็มแล้ว
ย่อมยังบึงให้เต็ม บึงเต็มแล้วย่อมยังคลองให้เต็ม คลองเต็มแล้ว ย่อมยังแม่น้ำให้เต็ม แม่น้ำเต็มแล้ว
ย่อมยังทะเลให้เต็ม ฉะนั้น กาล ๔ นี้ เมื่อบุคคลบำเพ็ญโดยชอบ เปลี่ยนแปลงโดยชอบ ย่อมยังบุคคล
ให้ถึงความสิ้นอาสวะโดยลำดับ ฉะนั้น^{๑๖}

^{๑๒} อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๓๗/๔๕.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๗/๒๘๕.

^{๑๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘-๒๐๙.

^{๑๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๖/๒๑๑.

^{๑๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๗/๒๑๒.

ในสมัยพุทธกาล เหล่าทวยเทพในสวรรค์จะลงจากเทวโลก เพื่อมาฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านถือว่าการมาฟังธรรมเป็นกรณียกที่สำคัญ เทวดาแต่ละองค์ที่ลงจากเทวโลก ในยามราตรี ต่างไม่มาเปล่า ไม่ใช่เตรียมมาฟังธรรมอย่างเดียว ท่านจะเตรียมคำถามที่ดีๆ ไว้อย่างน้อยท่านละ ๑ คำถาม เพื่อนำมาทูลถามพระพุทธองค์ ตัวอย่างเช่น

เทวดาทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นมิตรของคนเดินทาง อะไรหนอ เป็นมิตรในเรือนของตน อะไร เป็นมิตรของคนมีฐานะ อะไร เป็นมิตรติดตามไปถึงภพหน้า

พระบรมศาสดาตรัสตอบว่า “พวกเกวียน พวกโค ต่างเป็นมิตรของคนเดินทาง มารดา เป็นมิตรในเรือนของตน สหายเป็นมิตรของคนมีฐานะเกิดขึ้นเนื่องๆ บุญที่ตนทำเองเป็นมิตรติดตามไปถึงภพเบื้องหน้า” เป็นต้น^{๑๑๗}

เมื่อเทวดาเหล่านั้น ได้ฟังคำวิชันจากพระพุทธองค์แล้ว ต่างใคร่ครองตามพุทธคำรัส ได้ลุ่มลึกไปตามลำดับ หายความสงสัยในธรรมข้อนั้นๆ หายไป ณ ที่นั้น^{๑๑๘}

(๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในสมัยโปรดพุทธมารดาในภพดาวดึงส์ เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จขึ้นไปประทับจำพรรษาบนดาวดึงส์สวรรค์ ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาได้บรรลุอริยมรรคผล^{๑๑๙} ในครั้งนั้นพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดาได้ยังประโยชน์เป็นอนЕКอนันต์แก่บรรดาทวยเทพทั่วทุกทิศที่เข้าเฝ้าสถิตเป็นจำนวนมาก

(๕) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในวันเทโวโรหณะ (วันพระพุทธเจ้าเปิดโลก) มหาชนทั้งหลายที่ตั้งใจคอยเฝ้าพระบรมศาสดาเสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์^{๑๒๐} เมื่อได้ทราบข่าวจากพระมหาโมคคัลลานะเถระเจ้าก็ดีใจพร้อมกับออกเดินทางไปยังเมืองสังกัสสนคร ร่วมประชุมกันอย่างคับคั่งตลอดพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายอันมีประสารีบุตรเถระ อัครสาวกเบื้องขวาเป็นประธาน มาประชุมต้อนรับพระบรมศาสดา อยู่ ณ ที่นั้นอย่างพร้อมเพรียง

ครั้งนั้น เทพดาในหมื่นจักรวาลได้มาประชุมกันในจักรวาลนี้เพื่อชื่นชมพระบารมีพระบรมศาสดาทรงทำปาฏิหาริย์ พร้อมกันทำสักการบูชาสมโภชพระพุทธเจ้าด้วยทิพยบุปผามาลัยเป็นอเนกประการคือ

๑) พระบรมศาสดาได้เยื้องย่างลีลาเสด็จลงจากดาวดึงส์ โดยบันไดแก้วมณีนภ

^{๑๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๑๑๘} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๕๐.

^{๑๑๙} พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๖๗.

^{๑๒๐} พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๗๐.

๒) เทพดาในหมั้นจักวาลมีท้าวสักกะเป็นต้น^{๑๒๑} เสด็จลงโดยบันไดทอง
สุวรรณมัยในเบื้องขวา

๓) ท้าวสัหมบดีพรหมกับหมู่พรหมเป็นอันมากลงโดยบันไดเงินหรือญมัยใน
เบื้องซ้าย

๔) ปญฺจสิขรคนธรรพเทพบุตรทรงพิณมีสีดังผลมะตูมสูง คีตขับร้องด้วย
มธุรสเสียงอันไพเราะมาในเบื้องหน้าพระบรมศาสดา

๕) ท้าวสันตสูติเทวราชกับท้าวสุยามเทวราชทรงทิพยจามรวายพระบรม
ศาสดาทั้ง ๒ ข้าง

๖) ท้าวมหาพรหมปชาบดี ทรงทิพย์เศวตฉัตรกั้นถวายพระบรมศาสดา^{๑๒๒}

๗) ท้าวโกสีย์อมรินทราธิราชประคองบาตรเสลมัยของพระบรมศาสดา เสด็จ
เป็นมัคคุเทศก์นำพระบรมศาสดาลงมา ในท่ามกลางทวยเทพดาแลพรหมทั้งหลายพากันแวดล้อม
แห่ห้อมเป็นบริวาร

ขณะนั้น พระบรมศาสดาซึ่งมีพระทัยมากด้วยพระมหากรุณาจึงได้แสดงธรรมโปรด
พุทธบริษัท ผู้กำลังมีความโสมนัสพึงดาฟังใจชมในพระรูปพระโฉม อยู่ในท่ามกลางเทพเจ้าและหมู่
พรหมที่พร้อมกันถวายสักการบูชา ด้วยดอกไม้ทิพย์ให้เกิดกุศลจิตสัมประยุตด้วยปรีชาญาณ หยั่งรู้
ในเทศนาบรรหารตามควรแก่อุปนิสัย เมื่อจบพระธรรมเทศนา ต่างก็ได้บรรลุอริยมรรคอริยผล ตั้งแต่
เบื้องต้นจนถึงเบื้องปลายตามอริยอุปนิสัยที่ตนได้สั่งสมมา^{๑๒๓}

(๖) วิเคราะห์อธิบายวิธีการสอนเทวดาที่มาประชุมกัน เทวดาเหล่าใดเป็นอภัพพะ พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงละเทวดาเหล่านั้น ทรงสำรวจเทวดาพวกที่เป็นภัพพะ ครั้นทรงสำรวจแล้วได้ทรงทำ
ให้เป็น ๖ ส่วนตามจิต คือพวกที่เป็นราคจิตประมาณเท่านี้ พวกที่เป็นโทสจิตเป็นต้นประมาณ
เท่านี้

ต่อแต่นั้น พระพุทธองค์ทรงไคร่ครวญถึงพระธรรมเทศนาเป็นที่สบายของเทวดา
เหล่านั้น จึงทรงกำหนดเทศนาไว้ว่า

๑) เราจักแสดงสัมมาปริพาชณียสูตรแก่เทวดาจำพวกราคจิต^{๑๒๔}

^{๑๒๑} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๑.

^{๑๒๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๑.

^{๑๒๓} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๒.

^{๑๒๔} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๗.

๒) เราจักแสดงกลหวิวาสสูตรแก่เทวดาจำพวกโทสจรีต^{๑๒๕}

๓) เราจักแสดงมหาวิษุสูตรแก่เทวดาจำพวกโมหจรีต^{๑๒๖}

๔) เราจักแสดงจุฬวิษุสูตรแก่เทวดาจำพวกวิตกจรีต^{๑๒๗}

๕) เราจักแสดงศุภกสูตรแก่เทวดาจำพวกศรัทธาจรีต^{๑๒๘}

๖) เราจักแสดงปฐาบทสูตรแก่เทวดาจำพวกพุทธิจรีต^{๑๒๙}

พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเทวบริษัทนั้นต่อไปว่า

๑) เทวบริษัทยะพึงรู้โดยอัตตัตถสัจจะ (อริยสัจของตน)

๒) เทวบริษัทยะพึงรู้โดยปรัชมาสัจจะ (อริยสัจของผู้อื่น)

๓) เทวบริษัทยะพึงรู้โดยอัตตูปัตติกะ (เรื่องราวที่เกิดขึ้น)

๔) เทวบริษัทยะพึงรู้โดยปุจฉาวิสั (อำนาจของคำถาม)หรือไม่^{๑๓๐}

เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบว่า บริษัทยะพึงรู้ได้ด้วยอำนาจคำถาม จึงทรงดำริว่า จะมีใครบ้าง ที่สามารถจะกำหนดอริยสัจของเทวดาทั้งหลายแล้วถามปัญหาตามจรีต

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า พระพุทธเจ้าเช่นเราเท่านั้นพึงสามารถ แต่ยังมีพระพุทธเจ้าองค์อื่นในที่ไหนอีกบ้างหรือไม่ พระองค์จึงแผ่พระญาณอันหาที่สุดมิได้ไปในโลกธาตุ อันไม่มีที่สุด ตรวจดูโลกมิได้ทรงเห็นพระพุทธเจ้าองค์อื่นเลย ข้อที่พระองค์มิได้ทรงเห็นผู้เสมอด้วยพระองค์ในบัดนี้ไม่น่าอัศจรรย์ แม้ในที่พระองค์ประสูติมิได้ทรงเห็นผู้เสมอด้วยพระองค์ ตามนัยดังกล่าวแล้วในอรรถกถาพรหมชาลสูตร จึงได้ทรงบันลือลีลนาทแม้นในธรรมที่ใดๆ ให้เป็นไปไม่ได้ว่า อุกุโหมสุมิโลกุตส เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก^{๑๓๑}

พระพุทธองค์มิได้ทรงเห็นผู้อื่นเสมอด้วยพระองค์อย่างนี้จึงทรงดำริว่า หากเราถามแล้วตอบด้วยตนเอง เทวดาเหล่านั้นไม่สามารถจะรู้แจ้งแทงตลอดได้ เมื่อพระพุทธเจ้าองค์อื่นถาม และเมื่อเราตอบจักน่าอัศจรรย์กว่า และเทวดาทั้งหลายจักสามารถรู้แจ้งแทงตลอดได้

^{๑๒๕} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๗.

^{๑๒๖} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๗.

^{๑๒๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๗.

^{๑๒๘} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๗.

^{๑๒๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๗.

^{๑๓๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๘.

^{๑๓๑} อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๗๒/๑๐๒.

เพราะฉะนั้น เราจักเนรมิตพระพุทธรูป^{๑๓๒} แล้วทรงเข้าฌานมีอภิญญาเป็นบาท ทรงกระทำปริกรรมด้วยกามาวจรจิตว่า การถือบาตรและจีวร การดู การเหลียว การรู้ การเหยียด จงเหมือนเรา แล้วทรงอธิษฐานด้วยรูปาวจรจิตว่า ขอพระพุทธรูปมีตจมา คุณแหวกมณฑลพระจันทร์ ซึ่งโผล่ขึ้นจากการล้อมของภูเขาคุณธรรด้านทิศปรายขึ้นคือ

๑) หมู่เทวดาทั้งหลายเห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย พระจันทร์โผล่ขึ้นอีกดวงแล้ว พอใกล้เข้ามา

๒) หมู่เทวดาทั้งหลายกล่าวว่า ไม่ใช่พระจันทร์ พระอาทิตย์ขึ้น พอใกล้เข้ามาอีก ไม่ใช่พระอาทิตย์ เป็นเทพวิมานองค์หนึ่ง

๓) พอใกล้เข้ามา ไม่ใช่เทพวิมาน เป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง

๔) พอใกล้เข้ามาอีก ไม่ใช่เทพบุตร เป็นมหาพรหมองค์หนึ่ง

๕) พอใกล้เข้ามาอีก ไม่ใช่มหาพรหม เป็นพระพุทธรูปเจ้าอีกองค์หนึ่งเสด็จมา^{๑๓๓}

ในบรรดาเทวดาเหล่านั้น

๑) เทวดาทั้งหลายที่เป็นปุณณาคิดว่า การประชุมเทวดานี้จักมีพระพุทธรูปเจ้าองค์เดียวหรือมีถึงสององค์

๒) เทวดาทั้งหลายที่เป็นอริยะคิดว่า โลกธาตุหนึ่งมิได้มีพระพุทธรูปเจ้าถึงสองพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเนรมิตพระพุทธรูปเจ้าพระองค์อื่นให้คล้ายพระองค์แน่นอน เมื่อเทวดาทั้งหลายกำลังดูอยู่ พระพุทธรูปมีเสด็จมาถึงมิได้ไหว้พระทศพล ทำเสมอๆ กันในที่เฉพาะพระพักตร์แล้วประทับนั่ง ณ อาสนะที่เนรมิตไว้

๑) พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ แม้พระพุทธรูปมีก็มี ๓๒ เหมือนกัน^{๑๓๔}

๒) พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระฉัพพรรณรังสีช้านอกจากพระวรกาย แม้พระพุทธรูปมีก็เหมือนกัน

๓) พระรัศมีในพระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมกระทบในพระวรกายของพระพุทธรูปมี

๔) พระรัศมีของพระพุทธรูปมี ก็ย่อมกระทบในพระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๓๕}

^{๑๓๒} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๘.

^{๑๓๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๘.

^{๑๓๔} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๙.

^{๑๓๕} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๙.

๕) พระรัศมีเหล่านั้นพุ่งออกจากพระวรกายของพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์ จรดถึงภวัคคพรหม กลับจากภวัคคพรหมจรดลงบนที่สุดกระหม่อมของทวยเทพแล้วประดิษฐาน ณ ขอบปากจักรวาล

๖) ห้องจักรวาลทั้งสิ้นไฟโรจน์คุจเรือนเจดีย์ที่ถูกด้วยไม้จันทน์ โถงทำด้วย ทองคำ

๗) ทวยเทพในหมื่นจักรวาลรวมกันในจักรวาลเดียวเข้าไปยืน อยู่ระหว่างห้อง พระรัศมีของพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์^{๑๓๖}

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า บรรดาภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปเหล่านั้นแม้แต่รูปเดียวก็ไม่สามารถ แล้วจึงทรงหวนระลึกถึงพระอสีติมหาสาวกและพระอัครสาวกทั้งสอง ทรงเห็นว่าแม้ท่านเหล่านั้นก็ ไม่สามารถ จึงทรงดำริต่อไปว่า หากเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วจะสามารถหรือไม่ ทรงทราบว่าแม้ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ไม่สามารถ จึงหวนระลึกถึงท้าวสักกะและท้าวสุยามะเป็นต้นองค์ใดองค์หนึ่ง จะพึงสามารถบ้าง หากท้าวสักกะและท้าวสุยามะองค์ใดองค์หนึ่งสามารถก็จะให้ถาม พระองค์จะ แก่ด้วยพระองค์เอง แต่ท่านเหล่านั้นก็ไม่มีใครสามารถทำได้^{๑๓๗}

สรุปความว่า วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้า เมื่อเทวดาเหล่านั้นได้ ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้ว เทวดาบางพวกบรรลุธรรมก็มี เทวดาบางพวกหมดความ สงสัยในธรรมข้อนั้นๆ ไม่ได้บรรลุธรรมก็มี หายไป ณ ที่นั้น

๔.๑.๗ วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรรถกถา

วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรรถกถา เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของ พระพุทธเจ้าในการสอนเทวดาตามที่ปรากฏในอรรถกถา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

(๑) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องมัญญกุณฑลเทพบุตร^{๑๓๘} โดยที่พระศาสดาทรงใช้ขำยคือพระญาณของพระองค์ ได้พบมัญญกุณฑลมาปรากฏอยู่ในขำย ส่วน มัญญกุณฑลมองดูพระศาสดาได้น้อมใจทำการเคารพพระศาสดา เมื่อมัญญกุณฑลสิ้นชีวิตด้วยจิตใจที่ เลื่อมใสศรัทธาต่อพระศาสดา ได้ไปเกิดอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ต่อมาพระศาสดาจึงทรงอธิษฐาน จิตให้มัญญกุณฑลมาปรากฏในร่างของเทวดา และได้บอกท่านได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

^{๑๓๖} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๕.

^{๑๓๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๕๕.

^{๑๓๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕.

จริงๆ^{๑๓๕} ประชาชนเกิดความมั่นใจว่า บุตรชายของอทินนปุปพกเศรษฐีไปเกิดบนสวรรค์ เพียงแค่ทำใจให้มีศรัทธาในพระศาสดาฯ ได้ตรัสว่า

ทุกสิ่งทุกอย่างมีใจเป็นหัวหน้า	มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จได้ด้วยใจ	ถ้าคนเรามีใจบริสุทธิ์
จะพูดจะกระทำ	ก็พลอยบริสุทธิ์ไปด้วย
เพราะการพูด	และกระทำอันบริสุทธิ์นั้น
ความสุขย่อมตามสนองเขา	เงาติดตามตน ^{๑๔๐}

เมื่อพระธรรมเทศนาจบลง สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุธรรม มัญญุกุณฑลีเทพบุตรบรรลุโสดาปัตติผล^{๑๔๑} อทินนปุปพกพราหมณ์ผู้เป็นบิดาบรรลุโสดาปัตติผลเช่นกัน

(๒) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป^{๑๔๒} คือ ภิกษุทั้งหลายประมาณ ๕๐๐ รูปเรียนกรรมฐานในสำนักพระศาสดาแล้วเดินทางไปป่าเพ็ญเพียรในป่า ถูกพวกเทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ในป่านั้นแสดงกิริยาอาการน่าเกลียดเช่น ทำเสียงอมมนุษย์ให้ปรากฏ แสดงตนเป็นผีหัวขาดให้ภิกษุเห็นเป็นต้น^{๑๔๓} ภิกษุทั้งหลายอยู่ไม่ได้จึงพากันกลับมาเฝ้าพระศาสดา พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องแล้วทรงประทานอาวูธให้อย่างหนึ่งคือ บทสวดกรณียเมตตสูตร ภิกษุทั้งหลายพากันสาธยายกรณียเมตตสูตรไปตั้งแต่ออกจากวัดเชตะวันจนถึงป่า เทวดาทั้งหลายได้ยินแล้วเกิดเมตตาจิตต้อนรับภิกษุเหล่านั้นด้วยดี ทำการอารักขาให้อย่างเรียบร้อย ภิกษุเหล่านั้นไม่มีสิ่งรบกวนตั้งใจปฏิบัติธรรมจิตหยั่งลงสู่สมาธิ พระศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณแล้วเปล่งพระรัศมีไปตรัสว่า

บุคคลพึงรู้ว่ากายนี้	เปรียบเหมือนหม้อดิน กั้นจิตไว้
เหมือนป้องกันนคร	รบบารด้วยอาวูธคือปัญญา
เมื่อชนะแล้ว ก็รักษา	ความชนะไว้ แต่ไม่ต้องติดอยู่ ^{๑๔๔}

^{๑๓๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๓๗.

^{๑๔๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๖.

^{๑๔๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๘.

^{๑๔๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๕.

^{๑๔๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖.

^{๑๔๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๘.

เมื่อจบพระธรรมเทศนา ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป บรรลือรต์ดผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย^{๑๔๕}

(๓) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องนางปติปฐิกา^{๑๔๖} นางเป็นเทพธิดาจุติแล้วเกิดในกรุงสาวัตถีระลึกอยู่ว่า เราเป็นภริยาของมัลลการิเทพบุตร วันหนึ่ง นางถวายทาน ทำการบูชา ฟังธรรม รักษาสิกขาบทและตายไปแล้วบังเกิดในสำนักสามิเดมิของตน เทพบุตรชื่อว่ามัลลการิเห็นนางนั้นแล้วกล่าวว่า เธอหายไปไหนมาตั้งแต่เช้า เทพธิดากล่าวว่าดิฉันจุติค้เทพบุตรกล่าวว่าอายุของมนุษย์มีประมาณเท่าไร เทพธิดากล่าวว่าประมาณ ๑๐๐ ปี^{๑๔๗} เทพบุตรกล่าวว่าพวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณเท่านี้เกิดแล้วเป็นผู้ประมาทอยู่

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุทั้งหลายทราบว่ นางปติปฐิกาตายในตอนเย็นจึงไปยังวิหารถวายบังคมพระศาสดาทูลถามว่า นางทำบุญมีประการต่างๆ ปราปรณมาถึงสามิเดมิท่านนั้น บัดนี้ นางตายแล้วไปเกิดที่ไหน พระศาสดาตรัสว่า นางเกิดในสำนักของมัลลการิเทพบุตร ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๔๘} พระศาสดาตรัสว่า ชื่อว่าชีวิตของสัตว์ทั้งหลายน้อยแล้วจึงตรัสว่า

มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด

กระทำนระผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ

มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด

กระทำนระผู้มีใจข้องในอารมณ์สู่อำนาจ^{๑๔๙}

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ภิกษุและประชาชนชนเป็นอันมากบรรลือรย์ผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

(๔) วิเคราะห์อุบายวิธีการสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง^{๑๕๐} คือ ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งสร้างเสนาสนะของตนอยู่เห็นต้นไม้ที่พอใจต้นหนึ่งแล้วเริ่มจะตัด เทพดามีลูกอ่อนองค์หนึ่งเกิดที่ต้นไม้ นั้นอุ้มบุตรด้วยสะเอวกล่าวว่า ขอท่านอย่าตัดวิมานของข้าพเจ้าเลย ภิกษุนั้นคิดว่า เราจักไม่ได้ต้นไม้เช่นนี้ในที่อื่น เทวดานั้นคิดว่า ภิกษุนี้เห็นทารกนี้แล้วจักดัดต้นไม้จึงวางบุตรไว้บนกิ่งไม้ ฝ่ายภิกษุนั้นไม่อาจยังขวานที่ตนเงื้อขึ้นแล้วได้ จึงตัดแขนทารกนั้นขาดแล้ว เทพดาเกิดความโกรธจะทำร้ายภิกษุนั้นคิดขึ้นมาได้ว่า ภิกษุนี้มีเจ้าของ เราจักต้อง

^{๑๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๐๐.

^{๑๔๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๓๕.

^{๑๔๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๔๑.

^{๑๔๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๔๒.

^{๑๔๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๔๓.

^{๑๕๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๖.

บอกกล่าวแก่เจ้าของแล้วร้องให้ไปสู่สำนักของพระศาสดา^{๕๑} พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า เธอข่มความโกรธที่เกิดขึ้นอย่างนั้นไว้อยู่ เหมือนห้ามรถกำลังหมุนไว้ได้ ชื่อว่าทำความดี แล้วจึงตรัสว่า

ผู้ใดพึงระงับความโกรธที่พลุ่งขึ้น เหมือนคนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้
เราเรียกผู้นั้นว่า สารถิ ส่วนคนนอกนี้เป็นเพียงผู้ถือเชือก^{๕๒}

ในกาลจบพระธรรมเทศนาเทพดาจารย์อยู่ในโศคาปัตติผล^{๕๓} พระธรรมเทศนาได้มี ประโยชน์แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ฝ่ายเทพดาไม่มีที่อยู่ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เราจักให้ วิมานแก่ท่านแล้วทรงชี้ต้นไม้ต้นหนึ่งตรัสว่า ต้นไม้นั้นในโอกาสโน้นว่าง เธอจงเข้าสถิต ณ ต้นไม้นั้น เทพดานั้นเข้าสถิตที่ต้นไม้นั้น ต่อมาพระศาสดาทรงทำเรื่องนั้นให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแล้ว ทรง บัญญัติกฎคามสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย^{๕๔}

๔.๒ เป้าหมายและความสำเร็จในการสอนเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เป้าหมายและความสำเร็จในการสอนเทวดา เป็นการกล่าวถึงเป้าหมายในการสอน เทวดา และความสำเร็จในการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ เป้าหมายในการสอนเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เป้าหมายในการสอนเทวดา เป็นการกล่าวถึงจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายในการสอน เทวดาของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็น ตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) เป้าหมายในการสอนพระอินทร์ คือ พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าผู้ทรงมีน้ำพระทัยฝักใฝ่ ในทางธรรม แม้ก่อนสมัยพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์เคยไปสนทนารธรรมกับสมณะพราหมณ์ อื่นอยู่บ่อยๆ อย่างเช่น ในอาร์ยัญญกสูตร พระอินทร์กับท้าวเวปจิตติจอมอสูรไปหาฤาษีผู้มีศีล มี กัลยาณธรรมด้วยกัน พระอินทร์ทรงเข้าไปหาด้วยความเคารพ แต่ท้าวเวปจิตติทรงเข้าไปด้วยความ

^{๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๓.

^{๕๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๓.

^{๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๘.

^{๕๔} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๕๐/๒๓๘.

ไม่เคารพ ท้าวเวปจิตติจอมอสูรทรงรังเกียจกลิ่นธำมณี พระอินทร์ทรงขึ้นชมกลิ่นศีลของธำมณี^{๑๕๕} แม้
คฤหัสถ์ผู้ทรงธรรมก็ทรงไหว^{๑๕๖}

ในสักกสังยุตได้แสดงถึงคุณธรรม จริยธรรมของพระอินทร์อย่างชัดเจน^{๑๕๗} ในอรรถ
กถาพุทธบาทานมีข้อความว่า ในคราวพระโพธิสัตว์อุบัติในโลกมนุษย์จนถึงวันตรัสรู้ พระองค์คอย
พิทักษ์รักษาทั้งด้วยพระองค์เอง ทั้งจัดให้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ อารักขาเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์และ
ท้าวสหัมบดีพรหมได้พิจารณาพระองค์กับพระพุทธรองค์ว่า ขอให้พระองค์ทรงแสดงธรรมเถิด พวก
ที่ไม่ยอมเป็นไปในอำนาจของพระองค์ พวกข้าพระองค์จักทำให้อยู่ในอำนาจของพระองค์
ธรรมจักรจึงเป็นของพระองค์ อาณาจักรจึงเป็นของข้าพระองค์เป็นผู้รับผิดชอบ^{๑๕๘}

ในอัมพพัฏฐสูตรพระอินทร์เนรมิตพระองค์เป็นนวิชิราณียักษ์ ถือก้อนเหล็กใหญ่ ไฟติด
ลูกโพลงโชติช่วง ขึ้นในอากาศเบื้องบนอัมพพัฏฐมาณพ ขู่บังคับมาณพผู้ไม่ยอมทูลตอบพระพุทธรองค์
ถึง ๓ ครั้ง^{๑๕๙}

ในจูฬสัจจสูตร พระองค์เนรมิตพระองค์เป็นนวิชิราณียักษ์ ถือก้อนเหล็กใหญ่ไฟติดลูก
โพลงโชติช่วง ขึ้นในอากาศเบื้องบนบังคับสัจจนิครนถ์ ผู้ไม่ยอมพยากรณ์ปัญหาที่พระพุทธรองค์
ตรัสถามถึง ๓ ครั้งเช่นกัน^{๑๖๐}

ในอรรถกถาธรรมบท ในเรื่องจิณฺจมาณวิกา ผู้พยายามใส่ร้ายพระพุทธรองค์ พระอินทร์
พร้อมด้วยเทพบุตร ๔ องค์ มาชำระเรื่องให้บริสุทธิ์ด้วยการให้เทพบุตร ๔ องค์ เนรมิตตนเป็นหนู
ตัดเชือกผูกไม้ติดท้องของนางให้ตกไป เรื่องก็กระจ่าง^{๑๖๑}

ในสักกปัญหสูตร พระอินทร์ทรงมีบุพพนิมิตแห่งการจุติจากสวรรค์ พระองค์ได้
ให้ปัญจสิกขเทพบุตรนำทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคเจ้าในสักก
ปัญหสูตรแล้ว พระองค์ได้ดวงตาเห็นธรรม ทรงได้อายุต่อไป หลังจากนั้น ทรงจุติมาสู่โลกมนุษย์
และอุบัติในเทวโลกชั้นสูงๆ ขึ้นไปจนถึงอกนิฏฐพรหมโลก ทรงยกความคิดให้แก่ปัญจสิกขเทพบุตร
ในฐานะเทพบิดร ค้นทรัพย์ราชบุษยาความดีที่เขามีต่อพระองค์^{๑๖๒}

^{๑๕๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๕๕-๘๕๘/๓๓๑-๓๓๒.

^{๑๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๒๘-๓๑.

^{๑๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๗/๓๑๖.

^{๑๕๘} ที.ที.อ. (บาลี) ๑/๓๒๘.

^{๑๕๙} ที.ที. (ไทย) ๘/๑๕๒/๑๒๔.

^{๑๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๗/๔๒๘.

^{๑๖๑} บ.ร.อ. (บาลี) ๖/๔๘.

^{๑๖๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๗-๗๒/๒๕๘-๓๒๔.

ในอรรถกถามีคำอธิบายว่า ท้าวสักกะนี้ จูติจากอรรถภาพแห่งท้าวสักกะนั้นแล้ว จะเป็นผู้มี กระแสสูงไปจนถึงชั้นนอกนิภฐ์ เพราะทรงได้อโนคามิมรรคในอรรถภาพนั้น คือ

- ๑) ทรงอยู่ในชั้นอวิหา ๑,๐๐๐ กัป
- ๒) ทรงอยู่ในชั้นอติปปา ๑,๐๐๐ กัป
- ๓) ทรงอยู่ในชั้นอสุทตสา ๔,๐๐๐ กัป
- ๔) ทรงอยู่ในชั้นสุทตสี ๘,๐๐๐ กัป
- ๕) ทรงอยู่ในชั้นนอกนิภฐ์ ๑๖,๐๐๐ กัป

และสัตว์ผู้ยินดีในการเวียนว่ายตายเกิด และมีประมาณอายุเท่ากัน มี ๓ ท่าน ประกอบด้วย

- ๑) ท้าวสักกะ ราชาของพวกเทวดา
- ๒) อนาถบิณฑิกเศรษฐี
- ๓) นางวิสาขา มหาอุบาสิกา

ธรรมดานุคคลทั้งหลายผู้มีความสุขและความเจริญ เท่ากันบุคคลทั้ง ๓ ท่านนี้ ย่อม ไม่มี ในโลก^{๑๖๓}

ในอรรถกถาธรรมบท มีข้อความแสดงถึงความสำนึกในพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประจวบใกล้จะปรินิพพาน ท้าวสักกะทรงมาปรนนิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้อื่นจะต้องภาชนะพระบังคลของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงยกภาชนะนั้นทูลบนพระเศียรนำไปทั้งด้วยความเต็มพระทัย ไม่แสดงอาการสยัพระพักตร์ ที่เดียว พระพุทธองค์ทรงอธิบายข้อนี้ต่อพระภิกษุทั้งหลายว่า ท้าวสักกะเทวราชอาศัยพระองค์แล้ว ละความเป็นท้าวสักกะแก่ พังกรรมได้เป็นพระโสดาบัน ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม (หมายถึงจุติแล้วอุบัติขึ้นใหม่ทันที)^{๑๖๔}

ในอรรถกถาสักกปัญหสูตรว่า ครั้นพระองค์ทรงได้เป็นพระโสดาบันแล้ว ทรงจุติต่อ พระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทรงเกิดกลายเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เทพองค์อื่น ไม่มีใครทราบ ข้อนี้ ทราบเฉพาะท้าวสักกะที่ทรงจุติและพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น^{๑๖๕}

(๒) เป้าหมายในการสอนพกรหม ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิให้เป็นสัมมาทิฎฐิ เพราะพรม แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

- ๑) พรมที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ

^{๑๖๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๑.

^{๑๖๔} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๓๕.

^{๑๖๕} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๔๑.

๒) พรหมที่เป็นสัมมาทิฐิ

พวกพรหมมิจฉาทิฐิ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงพระพุทธรองค์ทรงไปโปรดแล้ว แก้วไขให้พรหมเหล่านั้นมีความเห็นถูกต้อง

ในพกสูตร พรหมสังยุต^{๑๖๖} ได้กล่าวถึงพวกพรหมนี้ว่า เป็นผู้มีความเห็นผิดว่า เทียงแน่นอน ยังยืน มั่นคง ดำรงอยู่ตลอดกาล ไม่จุติ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ การสลัดออกที่ยังไปจากที่ตนเป็นอยู่นั้น ไม่มีอีกแล้ว พระพุทธรองค์ทรงทราบเช่นนั้น จึงได้เสด็จขึ้นไปโปรดให้เห็นได้ถูกต้องว่า ทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน และทรงชี้ให้พวกพรหมทราบถึงชาติแต่ปางหลังว่า พระองค์กับพวกพรหมเคยมีความเกี่ยวข้องกันมา พวกพรหมเคยได้สร้างกุศลด้วยการได้มานและได้ช่วยเหลือมนุษย์ผู้หลงทางให้รอดพ้นจากอันตราย จึงมาเกิดในพรหมโลก

ในพรหมนิมิตตนิคสูตร มีข้อความทำนองเดียวกันแต่ให้รายละเอียดว่า พระพุทธรองค์ทรงใช้อิทธิฤทธิ์ที่เหนือกว่าปิบบังคับให้พวกพรหมยอมจำนน^{๑๖๗}

ในอรรถกถาพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า พวกพรหมนี้ เมื่อสมัยที่ไม่มีพระพุทธรเจ้าอุบัติขึ้นในโลก บวชเป็นฤาษีทำสมาธิบริกรรมได้มาน ๓๐๐ ๓๐๐ ปี พอหมดอายุขัยเจริญตถิยมานให้ประณีต ได้เกิดในพรหมโลกชั้นสุกภินหะ มีอายุได้ ๖๔ ๖๔ ปี เมื่อได้อุบัติในโลกใหม่ ๆ ยังรู้กรรมที่ตนได้สร้างมา แต่พอนานไปก็ลืม จึงเกิดสัสสตทิฐิ และทิฐิเช่นนี้เกิดขึ้นในขณะที่พระพุทธรองค์มาโปรดนั้น เป็นช่วงที่พวกพรหมเกิดในปฐมมานภูมิ^{๑๖๘}

ในอุปราทิฐิสูตร มีท้าวมหาพรหมองค์หนึ่งเกิดความเห็นอันลามกว่า สมณะหรือพราหมณ์จะพึงมาถึงพรหมโลกได้ไม่มี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความคิดของพรหมนั้น จึงได้เสด็จขึ้นไปโปรดด้วยการประทับนั่งขัดสมาธิเข้าเตโชสมาบัติกลางอากาศเบื้องบนพรหมนั้น พระมหาโมคคัลลานะ ขึ้นมานั่งเข้าเตโชสมาบัติด้านทิศตะวันออก พระมหากัสสปะ พระมหาภัปปีนะ และพระอนนรุทธะ ขึ้นมานั่งเข้าเตโชสมาบัติกลางอากาศ ณ ที่ต่ำกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงทำพรหมนั้นให้สลดใจแล้ว ทรงกลับมาปรากฏพระองค์ที่วัดพระเชตุวัน^{๑๖๙}

พวกพรหมสัมมาทิฐิ นับว่ามีบทบาทสำคัญในการประกาศพระศาสนา พรหมบางองค์ประกาศตนเป็นผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา ถึงขนาดประกาศตนต่อพระพุทธรองค์ว่า พุทธจักรขอให้

^{๑๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖๖-๗๒/๒๐๘-๑๑.

^{๑๖๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕๓-๖/๕๕๑-๕.

^{๑๖๘} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๕๗-๘.

^{๑๖๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖๓-๘๑/๒๐๑-๔.

เป็นของพระพุทธเจ้า อาณาจักรขอให้เป็นของตน^{๑๗๐} เริ่มแต่พระโพธิสัตว์มาอุบัติในโลกมนุษย์ พวกพรหมสัมมาทิฐิให้การสนับสนุนมาตลอด พวกพรหมสัมมาทิฐินั้นมีตั้งแต่ชั้นปฐมฌานไปจนถึงอกนิษฐพรหมโลก

ในปมาทสูตร ๒ ได้มีการกล่าวถึง สุพรหม ปัจเจกพรหม และสุทธาวาส ปัจเจกพรหม ชักชวนพรหมผู้ประมาทมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการแสดงให้พรหมผู้ประมาทเห็นอานาภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหนือกว่าพวกพรหมเป็นอย่างมาก สมัยต่อมาพรหมนั้นได้มาถวายการอุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๗๑} สุพรหม ปัจเจกพรหม และสุทธาวาส ปัจเจกพรหม ทั้งสองนี้นับว่าเป็นพรหมที่มีความสนใจในธรรมและเป็นห่วงต่อความถูกต้องจะผิดเพี้ยนเป็นอย่างมาก เพราะได้แสดงความคิดเห็นของตนต่อพระพุทธองค์ ในเรื่องพระอรหันตจินาสพว่า เป็นการยากที่คนไม่มีปัญญาจะหยั่งถึงได้^{๑๗๒} นอกจากนี้ ยังมีพรหมชั้นสุทธาวาสที่มีความเป็นห่วงต่อเพื่อนสหธรรมิกที่ตนเคยร่วมปฏิบัติธรรมมาด้วยกันในครั้งที่เป็นมนุษย์

ในคฤทพรหมสูตร มีข้อความกล่าวถึงคฤทปัจเจกพรหมอยู่ในพรหมชั้นสุทธาวาส เป็นห่วงต่อพระโกกาลิกภิกษุผู้เป็นสัทธีวาทริกได้ค่าพระอัครสาวกทั้งสอง ต่อมาเกิดความป่วยไข้อย่างหนัก จึงได้ลงมาจากพรหมโลกมาที่วัดพระเชตะวันในยามค่ำกิ่น ทำให้วัดพระเชตะวันมีความสว่างไสวขึ้นในอากาศเบื้องหน้าพระโกกาลิกภิกษุ กล่าวเตือนให้ทำใจให้เลื่อมใสต่อพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ แต่พระโกกาลิกไม่เชื่อฟังคฤทปัจเจกพรหมได้แสดงโทษในการมีใจประทุษร้ายต่อท่านผู้ปฏิบัติดีนั้น มีโทษมาก^{๑๗๓}

ในวัมมิกสูตร มีข้อความกล่าวถึงพรหมองค์หนึ่งในชั้นสุทธาวาสเคยร่วมปฏิบัติธรรมกับพระกุมารกัสสปะในครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นห่วงต่อพระกุมารกัสสปะในการปฏิบัติธรรม จึงได้มาปรากฏตัวต่อพระเถระ และฝากปริศนาธรรมให้ไปทูลถามพระพุทธองค์ถึง ๑๕ ข้อ^{๑๗๔}

ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา มีข้อความกล่าวถึงท้าวมหาพรหมจินาสพอายุ ๑๖,๐๐๐ กัป มาประคองอัญชลีแสดงความชื่นชมมอบน้อมต่อพระโพธิสัตว์ผู้เพิ่งประสูติว่า “ท่านเป็นมหาบุรุษในโลก ท่านเป็นยอด เป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีใครยิ่งกว่าท่าน”^{๑๗๕}

^{๑๗๐} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๓๘.

^{๑๗๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘๖-๕๘๗/๒๑๕-๖.

^{๑๗๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘๕/๒๑๘.

^{๑๗๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘๖-๗/๒๑๘-๙.

^{๑๗๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๙/๒๘๒-๓.

^{๑๗๕} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๔๑.

(๓) เป้าหมายในการสอนสหัมบดีพรหม คือ พรหมผู้นี้นับว่ามีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ในพระไตรปิฎกมีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ เริ่มแต่พระพุทธเจ้าแรกตรัสรู้จนถึงวันปรินิพพาน ทั้งนี้ธรรมาจารย์กล่าวว่า พรหมผู้นี้เคยบวชในศาสนาพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะร่วมสมัยเดียวกันกับพระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลาย มีชื่อว่า สหกะ ทำปฐมฌานให้เกิดแล้วเกิดเป็นพรหมมีอายุกับหนึ่ง^{๑๗๖}

ในอายาจนสูตรพรหมสังยุตมีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ว่า พระพุทธองค์หลังจากได้ตรัสรู้แล้วได้มีพระทัยชวนชวายน้อยไม่ทรงน้อมไปเพื่อแสดงธรรม ท้าวสหัมบดีพรหมเป็นห่วงต่อสัตว์โลกจะพินาศ จึงได้ลงจากพรหมโลกมาอาราธนาให้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม สัตว์ที่มีกิเลสจตุรสุติในดวงตาน้อย พอไม่ได้ฟัง จักเสื่อมจากคุณธรรม ผู้รู้ตามธรรมที่พระองค์แสดงจักมีพระองค์ทรงรับการอาราธนาของพรหม^{๑๗๗}

ในคารวสูตร มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ ในแง่เป็นผู้ชื่นชมพระพุทธองค์ทรงพิจารณาไม่เห็นบุคคลที่พระองค์จะเคารพสักการะบูชา ตรงกับพระพุทธเจ้าในอดีตทรงปฏิบัติมา^{๑๗๘}

ในพรหมเทวสูตรมีข้อความกล่าวถึงท้าวสหัมบดีพรหม ในแง่ลงมาแนะนำนางพราหมณีมารดาของพระพรหมเทวให้หันไปถวายอาหารแด่พระพรหมเทวละผู้หมกคิเลส ดีกว่าบูชาพระพรหมซึ่งอยู่ไกลจากโลกมนุษย์มาก^{๑๗๙}

ในทุติยโกกาลิกสูตร มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ ในแง่เป็นผู้มากราบทูลพระพุทธองค์ถึงการเข้าถึงปทุมนรกของพระโกกาลิกเพราะคำพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ^{๑๘๐}

ในเทวทัตตสูตร มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ในแง่เป็นผู้มากราบทูลดำหนิการทำลายสงฆ์ของพระเทวทัตต่อพระพุทธองค์ว่า ผลกล้วยแล ข่อมฆ่าต้นกล้วย ขุยไผ่ ข่อมฆ่าต้นไผ่ ขุยอ้อ ข่อมฆ่าต้นอ้อ สักการะข่อมฆ่า บุรุษชั่ว เหมือนลูกในท้องฆ่าแม่มี้อัสตร ฉะนั้น^{๑๘๑}

ในอันธกวินทสูตร มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ ในแง่เป็นผู้มาแสดงทัศนคติในการปฏิบัติตนของพระภิกษุต่อพระพุทธองค์ว่า ควรจะเป็นผู้รักความสงบ^{๑๘๒} ในครั้งพระพุทธองค์ปรินิพพาน มีข้อความกล่าวถึงพรหมผู้นี้ในแง่เป็นผู้มาแสดงธรรมสังเวชว่า สัตว์ทุกหมู่เหล่า จัก

^{๑๗๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๘๐.

^{๑๗๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕๕-๘/๒๐๐-๓.

^{๑๗๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕๕-๖๒/๒๐๓-๖.

^{๑๗๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖๓-๕/๒๐๖-๘.

^{๑๘๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๐๑/๒๒๑.

^{๑๘๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๐๕-๑๐/๒๒๕-๖.

^{๑๘๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๑๑-๒/๒๒๖-๗.

ทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลก พระตถาคต ผู้สาคดา ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้ในโลก ถึงแล้ว ซึ่งกำลังพระ
ญาณ เป็นพระสัมพุทธะเช่นนี้ ยังปรินิพพานแล้ว^{๑๘๓}

ฉะนั้น จึงทำให้เชื่อได้ว่ามีเทวดาและพรหมนับไม่ถ้วน ที่ขณะนี้ กำลังเสวยทิพยสมบัติ
ตามผลกรรมที่ตนเองได้กระทำมา นับแต่การอุบัติขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน และ
เทวดาและพรหมเหล่านี้บางองค์เป็นห่วงและทำหน้าที่ช่วยคุ้มครองรักษาพระพุทธศาสนาไปด้วย
เช่นเดียวกับพุทธบริษัทผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาย่อมห่วงหา และเป็นห่วงใยในสวัสดิ
ภาพของพระพุทธศาสนา

๔.๒.๒ ความสำเร็จในการสอนเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสำเร็จในการสอนเทวดา เป็นการกล่าวผลสัมฤทธิ์หรือความสำเร็จในการสอน
เทวดาของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็น
ตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) ความสำเร็จในการสอนเทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ ประชุมกัน มาเพื่อต้องการที่จะ
เห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมยสูตรผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

๑) เทวดาชั้นสุทธาวาส ๔ องค์ มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและ
ภิกษุสงฆ์ในมหาสมยสูตร

๒) ภูมมเทวดา^{๑๘๔} ที่อาศัยอยู่ในพระนคร กบิลพัสดุ์ มาเพื่อต้องการที่จะเห็น
พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมยสูตร

๓) ยักษ์ ๗,๐๐๐ คนที่อาศัยอยู่ในพระนคร กบิลพัสดุ์ มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มี
ยศ ยินดีมุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

๔) ยักษ์ ๓,๐๐๐ คน อยู่ที่เขาสาคาคีรีมีรัศมีต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มี
ยศ ยินดีมุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

ยักษ์เหล่านั้นรวมเป็น ๑๖,๐๐๐ คน มีรัศมีต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดี
มุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

๕) ยักษ์ ๕๐๐ คน อยู่ที่เขาวาสตคามิตตะ มีรัศมีต่าง ๆ กัน มีฤทธิ์ มี อานุภาพ มี
รัศมีมียศ ยินดีมุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ^{๑๘๕}

๖) ยักษ์ชื่อกุมภีระ มีบริวารยักษ์ประมาณ ๑๐๐๐,๐๐๐ คนแวดล้อม อยู่ในพระ

^{๑๘๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๒๒/๒๓๒.

^{๑๘๔} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๕/๒๘๔.

^{๑๘๕} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๕/๒๘๕.

นครรราชคฤหะเขวปุลละได้มายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

๓) ท้าวตริภุชชอยู่ด้านทิศบูรพา ปกครองทิศนั้นเป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์ เป็นมหาราช มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี ยินดีมุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

๔) ท้าววิรุฬหก อยู่ด้านทิศทักษิณ ปกครองทิศนั้น เป็นอธิบดีของพวก กุมภัณฑ์เป็นมหาราช มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดี มุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

๕) ท้าววิรูปักษ์ อยู่ด้านทิศปัจจิม ปกครองทิศนั้น เป็นอธิบดีของพวกนาค เป็นมหาราชมีกำลังมากมีฤทธิ์มีอานุภาพมีรัศมีมียศยินดีมุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

๖) ท้าวภุเวร อยู่ด้านทิศอุดร ปกครองทิศนั้น เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ เป็นมหาราช มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

๗) ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น ยังทิศทั้ง ๔ โดยรอบให้รุ่งเรืองได้ยืนอยู่แล้วในป่า เขตพระนครกบิลพัสดุ์ มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร^{๑๘๖}

๘) พวกบ่าวของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น มีมายา ล่อลวง ไอ้อวด เจ้าเล่ห์ มาด้วยกันมีชื่อดังต่อไปนี้คือ

๑.กุณเฑาะ	๒.เวณเฑาะ
๓.วิภูษะ	๔.วิภูษะ
๕.จันทนะ	๖.กามเสฏฐะ
๗.กนิษฐมณฑ	๘.นิมณฑ ^{๑๘๗}

๙) ท้าวเทวราชทั้งหลายผู้มีนามว่าปนาทะ ผู้มีนามว่าโอปะ ผู้มีนามว่ามัญญะ มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๑๐) เทพสารถิมีนามว่ามาตลี จิตตเสนะผู้คนธรรพ์ นโพรหะ ชโนสกะ ปัญจ-
ลิตะ ดิมพฐุ สุริยวัจฉสา และเทพธิดา มุ่งมาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร^{๑๘๘}

๑๑) นาคทั้งหลายที่อยู่ในสระชื่อนภสะบั้ง อยู่ในเมืองเวสาลีบั้ง พร้อมด้วย
นาคบริษัทยุทธ์เหล่าตัจจนกะกัมพลนาคและอัสสตรนาคก็มา นาคผู้อยู่ในท่าชื้อปายาคะกับญาคีก็มา นาค
ผู้อยู่ในแม่น้ำยมุนาเกิดในสกุลธรรมาผู้มียศก็มา

๑๒) เอราวัณเทพบุตรผู้เป็นช้างใหญ่ ก็มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาค

^{๑๘๖} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๘๕.

^{๑๘๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๘๖.

^{๑๘๘} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๒๘๖.

และภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๑๙) กรุงท (ปักยิทธิชาติ) ผู้เป็นทิพย์ มีนัยน์ตาบริสุทธิ์ นำนาคราชไปได้โดยพลันมาโดยทางอากาศถึงท่ามกลางป่าชื่อของปักยิทธินั้นว่าจิตรสุบรรณในเวลานั้น นาคราชทั้งหลายไม่ได้มีความกลัว เพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำให้ปลอดภัยจากกรุงท นาคกับกรุงทเจรจากันด้วยวาจาอันไพเราะกระทำพระพุทธเจ้าให้เป็นสรณะ ก็มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๑๘) อสูรทั้งหลาย อาศัยสมุทรออยู่อันทำวชิรหันถืรับชนะแล้ว เป็นพี่น้องของทำวาสพมฤทธิมียศเหล่านี้คือ

๑.พวกกาลกัญชอสูร

๒.พวกทานเวณสอสูร

๓.เวปจิตตอสูร

๔.สุจิตตอสูร

๕.ปหาราทอสูร

๖.นมุจิพระยามาร^{๑๘๘}

๗.บุตรของพลีอสูร ๑๐๐ คน มีชื่อว่าไพโรจน์ทั้งหมดผูกสอดเครื่องเสนาอันมีกำลังเข้าไปใกล้อสูรินทรานูแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ บัดนี้ เป็นสมัยที่จะประชุมกันแล้ว เข้าไปยังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๑๙) เทวดาทั้งหลาย ชื่อว่าอาโป ชื่อว่าปฐวี ชื่อว่าเตโช ชื่อว่าวาโย ได้พากันมาแล้ว เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๐) เทวดาชื่อว่าวรุณะ ชื่อว่าวรุณะ ชื่อว่าโสมะ ชื่อว่ายสสะ มาด้วยกันเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๑) เทวดาผู้บังเกิดในหมู่เทวดาด้วยเมตตาและกรุณาอันเป็นผู้มียศ ก็มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๒) เทวดา ชื่อว่าเวณชฺฐ ชื่อว่าสทฺธิ ชื่อว่าอสมมา ชื่อว่ายมะ^{๑๘๙} ทั้งสองพวกก็มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๓) เทวดาผู้อาศัยพระจันทร์ กระทำพระจันทร์ไว้ในเบื้องหน้าก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

^{๑๘๘} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๕/๒๘๘.

^{๑๘๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๐/๒๘๘.

๒๔) เทวดาผู้อาศัยพระอาทิตย์ กระทำพระอาทิตย์ไว้ในเบื้องหน้าก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๕) เทวดากระทำนักษัตรไว้ในเบื้องหน้าก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๖) มันทพลาหกเทวดาก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๗) แม่ท้าวสักกปริณททาสวะ ซึ่งประเสริฐกว่าสุเทวดาทั้งหลายก็เสด็จมา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๘) เทวดาชื่อว่าสทภู ผู้รู้เรื่องจุลเปลงไฟ เทวดาชื่อว่าอิฐฐกะ ชื่อว่าโรหะ มีรัศมีดังสีดอกผักตบเทวดา ชื่อว่าวรุณะ ชื่อว่าสพธรรม ชื่อว่าอัญจุตะ ชื่อว่าเนชกะ ชื่อว่าสุเลยยะ ชื่อว่ารุจิระเทวดา ชื่อว่าวาสวเนสี มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๒๙) เทวดาชื่อว่าสมานะ ชื่อว่ามหาสมานะ ชื่อว่ามานุสะ ชื่อว่ามานุสุตตมะ ชื่อว่าจิตทาปทุสสิกะ เทวดาชื่อว่ามโนปทุสสิกะ เทวดาชื่อว่าหริ เทวดาชื่อว่าโลहितวาสี ชื่อว่าปารกะ ชื่อว่ามหาปารกะผู้มียศก็มา^{๑๙๑} เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๓๐) เทวดาชื่อว่าสุกกะชื่อว่ากรุมหะชื่อว่าอรุณะ ชื่อว่าเวมนสะเทวดาชื่อว่าโอทาคัลยหะผู้เป็นหัวหน้า เทวดาชื่อว่าวิจักขณะ เทวดาชื่อว่าสทามัตตะ ชื่อว่าหารคชะ และชื่อว่ามิสสกะผู้มียศ ปุขนเทวบุตรซึ่งคำรามให้ฝนตกทั่วทิศก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๓๑) เทวดาชื่อว่าเขมิยะ เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้นยามะ และเทวดาชื่อว่ากัณฐกะ มียศ เทวดาชื่อว่าลัมพิตกะ ชื่อว่าลามเสฏฐะ ชื่อว่าโชตินามะ ชื่อว่าอาสา เทวดาชั้นนิมมานรดี เทวดาชั้นปรนิมมิตะก็มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๓๒) สุพรหม และปรมัตตพรหม ผู้มีฤทธิ์ก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๓๓) สันถกุมารพรหมและติสสพรหม^{๑๙๒} ก็มาเพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๓๔) ท้าวมหาพรหม ผู้ปกครองพรหมโลกพັນหนึ่ง ท้าวมหาพรหมนั้นบังเกิดแล้วในพรหมโลกมีอานุภาพมีกายใหญ่โตมียศก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

^{๑๙๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๐/๒๘๕.

^{๑๙๒} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๑/๒๘๖.

๓๕) พรหม ๑๐ พวก ผู้เป็นอิสระในพวกพรหมพินหนึ่ง มีอำนาจเป็นไปเฉพาะองค์ละอย่างก็มา เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

๓๖) มหาพรหมชื่อว่าหริตะ อันบริวารแวดล้อมแล้วก็มาในท่ามกลางพรหมเหล่านั้น เพื่อต้องการที่จะเห็นพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ในมหาสมณสูตร

มารเสนาได้เห็นพวกเทวดาพร้อมทั้งพระอินทร์พระพรหมทั้งหมดนั้น ผู้มุงมาก็มาด้วย แล้วกล่าวว่า ท่านจงดูความเขลาของมาร พระยามารกล่าวว่า พวกท่านจงมาจับ เทวดาเหล่านี้ผู้กลัวความผูกด้วยราคะ จงมีแก่ท่านทั้งหลาย พวกท่านจงล้อมไว้โดยรอบอย่าปล่อยใครๆ ไป พระยามารบังคับเสนามารในที่ประชุมนี้ดังนี้แล้วเอาฝ่ามือตบแผ่นดิน กระทำเสียงน่ากลัว เหมือนเมฆยังฝนให้ตกค้ำรามอยู่ พร้อมทั้ง ฟ้าแลบ ฉะนั้น เวลานั้น พระยามารนั้น ไม่อาจยังใครให้เป็นไปในอำนาจได้ก็โรจจกกลับไปแล้ว

พระพุทธเจ้า ผู้มีพระจักษุทรงพิจารณาทราบเหตุนี้ทั้งหมด แต่นั้น จึงตรัสเรียกสาวกผู้ยินดีในพระศาสนาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมารเสนามาแล้ว พวกเธอจงรู้จักเขา ภิกษุเหล่านั้น สดับพระคำรัสสอนของพระพุทธเจ้าแล้วได้กระทำความเพียร มารและเสนามารหลีกไป จากภิกษุผู้ปราศจากราคะไม่ยังแม้แขนของท่านให้ไหว (พระยามารกล่าวสรรเสริญว่า) พวกสาวกของพระองค์ทั้งหมดชนะสงครามแล้ว ล่วงความกลัวได้แล้วมียศปรากฏในหมู่ชน บันเทิงอยู่กับด้วยพระอริยเจ้าผู้เกิดแล้วในพระศาสนาเมื่อจบพระธรรมเทศนาในมหาสมณสูตร เทวดาทั้งหลายบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก^{๑๕๓}

(๒) ความสำเร็จในการสอนเทวดา ๑๘ โภกฺก คือ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจักรกับปวัตสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ นั้น นอกจากพระโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว ก็ยังมีมนุษย์คือเทวดาและพรหมอีก ๑๘ โภกฺก^{๑๕๔} ได้ดวงตาเห็นธรรมด้วยในจำนวนนั้นมีสาตาคิริยักร่วมอยู่ด้วย

สาตาคิริยักร่วมอยู่ทางตอนเหนือของชมพูทวีปบริเวณป่าหิมพานต์ มีเพื่อนยักษ์ชื่อเหมวต ยักษ์อยู่ทางตอนใต้ ครั้นได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว สาตาคิริยักรู้คิดถึงเหมวตยักษ์ผู้เป็นเพื่อน อยากให้บรรลุธรรมอย่างที่ตนบรรลุบ้าง จึงชวนยักษ์บริวารเหาะไปหา

ฝ่ายเหมวตยักษ์^{๑๕๕} มองไปทางป่าหิมพานต์เห็นมีดอกไม้บานนอกฤดูกาล ทำให้หวนนึกถึงเพื่อนสาตาคิริยักรู้ผู้เป็นสหายหวังจะไปชวนให้ไปเที่ยวหาความสำราญที่ป่าหิมพานต์ด้วยกัน จึงชวนยักษ์บริวารเหาะไปค้นหา แล้วทั้ง ๒ ฝ่ายมาพบกันกลางทาง คือในอากาศเหนือบ้านของนาง

^{๑๕๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓/๒๕๓.

^{๑๕๔} จุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๒/๕๕๕.

^{๑๕๕} จุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๕๓/๕๓๕.

กาฬี แล้วสนทนากันถึงเหตุที่ทำให้ต่างฝ่ายต่างมาหากัน สาตาคิริยก็บอกให้เหมวตยก็ทราบว่าเป็นต้นเหตุให้ป่าหิมพานต์มีดอกไม้บานนอกฤดูกาลนั้นคือ เจ้าชายสิทธัตถะพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ซึ่งบัดนี้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว

และบัดนี้กำลังหมุนล้อธรรม (แสดงธรรม) โปรดมนุษย์และเทวดาทั้งหมื่นจักรวาล เหมวตยก็พอได้ยินคำว่า พระพุทธเจ้า สนใจมาก จึงถามสาตาคิริยว่า ได้เห็นพระพุทธเจ้าหรือยัง พระพุทธเจ้าทรงมีพระทัยมั่นคงหรือเปล่า ทรงควบคุมความคิดในอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งที่ปรารถนาและไม่ปรารถนาได้หรือไม่

สาตาคิริย^{๑๕๖} ตอบว่า เห็นมาแล้ว และวันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๕ คำ ขอให้เราไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน เมื่อสาตาคิริยกล่าวสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าจบ เหมวตยก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๕๗} ขณะที่ยักข์ทั้ง ๒ กำลังสนทนากันอยู่นั่นเองของนางกาฬีน

นางกาฬีนลุกขึ้นจากที่นอนมานั่งฟังจับใจได้ว่า ไม่ใช่เสียงมนุษย์จึงตั้งใจฟัง และพลอยได้ฟังธรรมที่สาตาคิริยกล่าวไปโดยลำดับ ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธเจ้าทั้ง ๆ ที่ยังไม่เคยพบเห็นพระองค์แล้วก็ได้บรรลุโสดาปัตติผลเช่นกัน เหมือนกับได้บริโภคอาหารที่ผู้อื่นจัดไว้เพื่อผู้ใดคนหนึ่ง ฉะนั้น ต่อมา เมื่อพระมหากัจจายนเถระเดินทางกลับมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา นางจึงมีโอกาสนพาโสนะลูกชายไปหาและรับอุปฐากดังกล่าวนั้นแล้ว^{๑๕๘}

(๓) ความสำเร็จในการสอนพุทธมารดา คือ ภายหลังเมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้ว^{๑๕๙} จนพวกเดียรถีย์พ่ายแพ้ไปแล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธดำริถึงจารีตธรรมเนียมของบรรดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อนว่า "เมื่อทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้ว เสด็จทรงจำพรรษา ณ ที่ใด ทรงทราบได้ด้วยพุทธญาณว่าทรงจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ในปฐมสมโพธิกถา ได้จัดลำดับการเสด็จจำพรรษาของพระพุทธเจ้าไว้ว่า ในพรรษาที่ ๓ (นับแต่ตรัสรู้เป็นต้นมา) ได้เสด็จจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สาเหตุที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะทรงต้องการจะแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา คือ พระนางสิริมหามายา ซึ่งเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วเสด็จบังเกิดที่สวรรค์ชั้นดุสิต พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษาที่โคนต้นปาริฉัตร ต้นไม้สวรรค์ ภายใต้ต้นไม้สวรรค์มีแท่นแผ่นหิน ปูลาดด้วยผ้ากัมพลสีแดง เรียกว่า บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ พระอินทร์ได้ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาทรงจำพรรษาที่นี้ ทรงป่าวประกาศหมู่เทวดาในสรวงสวรรค์ให้มาร่วมชุมนุม เพื่อฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า

^{๑๕๖} บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๕๓/๕๓๕.

^{๑๕๗} บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๕๓/๕๓๕.

^{๑๕๘} บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๖๘.

^{๑๕๙} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๑/๘๓.

ในปฐมสมโพธิกถากล่าวว่า เสียงป่าวประกาศของพระอินทร์นั้น ดังปึกแผ่นทั่วไปใน สกลเทพธานีทั้งหมื่นโยชน์ เทพเจ้าทั้งปวงได้สดับ บังเกิดโสมนัสพิศวง ต่างองค์ร้องเรียกซึ่งกันและ กันต่อๆกันไปจนถึงหมื่นจักรวาล

แม้พระนางสิริมหามายาพุทธมารดาซึ่งทรงอยู่ในเพศเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๒๐๐} ได้ เสด็จมาฟังธรรมพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าทรงแสดงอภิธรรมโปรดพุทธมารดาตลอดพรรษา พุทธ มารดาได้สดับแล้ว ทรงบรรลุโสดาปัตติผลในที่สุด ส่วนเทพนอกรัณอีกจำนวนมาก ได้บรรลุมรรค ผลตามสมควรแก่อุปนิสัยแห่งตน

สรุปความว่า การที่พระพุทธรเจ้าเสด็จขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดา นั้นมี๒ประเด็นคือ

๑) เป็นธรรมเนียมพุทธประเพณีของพระพุทธรเจ้าทุก ๆ พระองค์จะต้องเสด็จ ไปโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๒๐๑}

๒) องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีความเมตตาต่อเทวาชั้นที่ต่ำกว่าชั้น ดาวดึงส์ คือชั้น จาตุมหาราชิกา ที่ไปสวรรค์ชั้นสูงกว่าชั้นดาวดึงส์ไม่ได้ จึงมาแสดงธรรมโปรด พุทธมารดาที่ชั้นดาวดึงส์

ส่วนเทวดาชั้นอื่นๆที่สูงขึ้นไปลงมาได้ ดังนั้นเทพบุตรพุทธมารดา จึงลงมาจากชั้นดุสิต เพื่อฟังพระธรรมที่ชั้นดาวดึงส์ และสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล

(๔) ความสำเร็จในการสอนเทวดาในวันเทโวโรหณะ คือ วันที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จลงจากเทวโลก หลังจากเสด็จขึ้นไปจำพรรษาอยู่ในดาวดึงส์พิภพครบไตรมาสและตรัสพระ อภิธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดาในเทวโลกตลอด ๓ เดือน^{๒๐๒} ครั้นออกพรรษาแล้ว พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ โดยเสด็จลงทางบันไดสวรรค์ที่ประตูเมืองสังกัส สนคร^{๒๐๓} อันตั้งเหนือกรุงสววัตถิ

ด้วยพุทธานุภาพ มนุษย์ เทวดา และสัตว์นรกต่างมองเห็นซึ่งกันและกันอย่างชัดเจน^{๒๐๔} มี เหตุการณ์สำคัญ ๓ ประการคือ

๑) วันนั้นจึงเป็นวันที่การลงทัณฑ์ในนรกระงับชั่วคราว

๒) เป็นวันที่สงบเอือกเย็นของโลกทั้ง ๓

^{๒๐๐} จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๓๔/๔๓๓.

^{๒๐๑} สมเด็จพระบรมญาณวิชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๕ ปริเฉท, หน้า ๓๕๔.

^{๒๐๒} จุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๕.

^{๒๐๓} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๑/๘๓.

^{๒๐๔} จุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๒.

๓) พระพุทธองค์ได้แสดงพระธรรมเทศนาโปรดเทวดาและมนุษย์ นำมาซึ่งมรรคผลนิพพานแก่เทวดาและมนุษย์เป็นจำนวนมาก^{๒๐๕}

ในวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลกนั้นตรงกับวันมหาปวารณา คือ วันเพ็ญเดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษา ในวันรุ่งขึ้นของวันออกพรรษาจึงมีการตักบาตรเทโวโรหณะ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองการเสด็จลงจากเทวโลกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

(๕) ความสำเร็จในการสอนเทวดาและบริวารที่อยู่ในที่ไกล คือ ถามว่า ในสมัยพุทธกาล เวลาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม มีพระภิกษุมารับฟังเป็นจำนวนพันๆ นั้น ภิกษุที่นั่งไกลออกไปแถวท้ายๆ จะได้ยินเสียงพระองค์ชัดเจนหรือไม่ ตอบว่า ปัญหานี้ผู้วิจัยขอตอบอธิบายดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเขตไว้ ๓ อย่าง คือ

๑) ชาติเขต หมายถึง บรรดาเขตเหล่านั้น หมิ่นโลกธาตุชื่อว่า ชาติเขต หมิ่นโลกธาตุนั้นย่อมห้วนไหว

๑. ในเวลาที่พระตถาคตเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา

๒. ในเวลาที่ทรงออกมหาภิเนษกรรม คือการออกบวชย่อมห้วนไหว

๓. ในเวลาที่ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๔. ในเวลาทรงยังธรรมจักรให้เป็นไป

๕. ในเวลาทรงปลงอายุสังขาร

๖. ในเวลาเสด็จดับขันธปรินิพพานการที่หมิ่นโลกธาตุห้วนไหวในเวลาดังกล่าวนี้นี้จัดเป็นชาติเขต^{๒๐๖}

๒) อาณาเขต หมายถึง กำหนดด้วยอำนาจของพระปริตรที่สามารถจะแผ่ไปตลอดแสนโกฏิจักรวาล อาทิเช่น

๑. อำนาจของอาณานาฎิปริตร

๒. อำนาจของโมรปริตร

๓. อำนาจของธชัคคปริตร

๔. อำนาจของรัตนปริตรเป็นต้น

อำนาจของพระปริตรเหล่านี้ สามารถแผ่ไปได้ถึงแสนโกฏิจักรวาล นี้จัดเป็นอาณาเขต^{๒๐๗}

๓) วิสัยเขตของพระพุทธเจ้านั้นไม่มีกำหนด หมายถึงพระญาณของ

^{๒๐๕} สมเด็จพระบรมศาสดาสภากอใหญ่ องค์ปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๕ ปริเฉท, หน้า ๔๑๒.

^{๒๐๖} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๕-๕๐.

^{๒๐๗} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๕-๕๐.

พระพุทธเจ้าไม่มีกำหนด พระองค์พึงน้อมพระทัยไปเท่าใด พระญาณเป็นไปเท่านั้น ธรรมะที่พระองค์พึงน้อมไปมีสุดด้วยพระญาณพระญาณก็มีที่สุดด้วยพระธรรมที่ทรงน้อมไป หมายความว่า พระองค์ทรงประสงค์จะรู้ได้ทุกสิ่งโดยไม่มีติดขัด หากทรงน้อมพระทัยไปเพื่อรู้แล้ว ที่จะไม่รู้หาไม่ เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรม แก่บุคคลที่อยู่แม้ปากขอบจักรวาลก็สามารถได้ยินได้ และผู้ที่ฟังธรรมอยู่ก็รู้สึกเหมือนพระองค์ทรงแสดงธรรมกับตนเพียงผู้เดียว นี่เป็นความอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้าซึ่งจะหาจากผู้อื่นได้เรียกว่าวิสัยเขต^{๒๐๘}

เพื่อการสนับสนุนพระพุทธดำรัสนี้ ผู้วิจัยขอยกเอาข้อความในอรรถกถาหาสมัยสูตร (ตอนท้าย) มาอธิบายดังนี้ ในสมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เทพธิดาองค์หนึ่งได้ฟังมหาสมัยสูตร^{๒๐๙} ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงในที่ประชุมใหญ่ของพวกเทพ เทพธิดาองค์นี้มีวิมานอยู่ที่ต้นกาคะทิงใกล้ประตูถ้ำที่วัดโกฏบรรพต วันหนึ่งได้ฟังภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งสาธยายมหาสมัยสูตรภายในถ้ำ เมื่อภิกษุนั้นสาธยายจบลง

เทพธิดาได้ให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง ภิกษุนั้นได้ยินแต่เสียง แต่มิได้เห็นรูปของเทพธิดานั้นจึงถามว่า“นั่นใคร”

เทพธิดาบอกความจริงว่า“ดิฉันเป็นเทพธิดาเจ้าค่ะ”

ภิกษุจึงถามว่า“เหตุใดเธอจึงให้สาธุการ”

เทพธิดาตอบว่า “ดิฉันเคยได้ฟังพระสูตรนี้ ในวันที่พระศาสดาประทับนั่งแสดงที่ป่าใหญ่มาได้ฟังท่านสาธยายโดยไม่คิดเพี้ยน ไม่ทำอักษระแม้สักตัวเดียวให้เสียไป ดิฉันจึงชื่นชมอนุโมทนาสาธุการเจ้าค่ะ”

ภิกษุนั้นถามย้าว่า“เมื่อพระศาสดาทรงแสดงพระสูตรนี้เธอได้ฟังหรือ”

เทพธิดาตอบว่า“ได้ยินเจ้าค่ะ”

ภิกษุนั้นถามว่า“ได้ข่าวว่าวันนั้นมีเทวดามาฟังมากเธอยืนฟังอยู่ที่ไหน”

เทพธิดาตอบว่า “ท่านเจ้าขา ดิฉันเป็นเทวดาชาวป่าใหญ่ เมื่อพวกเทวดามีศักดิ์ชั้นผู้ใหญ่พากันมาจนเต็มชมพูทวีป เลยมาจนถึงลังกาทวีป ดิฉันจึงถอยมายืนที่ริมฝั่งน้ำชมพูโคธ ถึงกระนั้น เทวดาผู้ใหญ่ก็ล้นมาจนถึงท่านั้น ดิฉันจึงถอยร่นมาเรื่อยๆ จนในที่สุด ต้องไปยืนแช่น้ำทะเลลึกแค่คอทางหลังหมู่บ้านใหญ่ในจังหวัดโรหณะสดับฟังธรรมอยู่”^{๒๑๐}

ภิกษุนั้นถามว่า“เธอยืนอยู่ไกลมากถึงเพียงนั้นเธอมองเห็นพระศาสดาหรือ”

เทพธิดาตอบว่า “ท่านพุดอะไรอย่างนั้น ดิฉันเข้าใจว่า พระศาสดาทรงแสดงธรรมที่ป่า

^{๒๐๘} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๕-๕๐.

^{๒๐๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓/๒๕๓.

^{๒๑๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓/๒๕๓.

ใหญ่ก็จริงแต่ทรงคุณอันเสมอๆจนฉันรู้สึกกลัวและละอาย”

ภิกษุนั้นถามอีกว่า “ได้ข่าวว่า วันนั้นมีเทวดาบรรลุมรรคพระอรหันต์ถึงแสนโกฏิ แล้วเธอเล่าสำเร็จพระอรหันต์หรือไม่”

เทพธิดาตอบว่า “ไม่หрокเจ้าค่ะ”

ภิกษุนั้นถามอีกว่า “ถ้าอย่างนั้นคงสำเร็จนาคามีผลกรรมัง”

เทพธิดาก็ปฏิเสธอีก

ภิกษุนั้นถามอีกว่า “ถ้าอย่างนั้นก็สำเร็จสกทาคามีผล”

เทพธิดาก็ปฏิเสธอีก

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวว่า “เขาว่าวันนั้นเทวดาที่บรรลุมรรค ๓ ผล ๓ มีจำนวนนับไม่ถ้วน ถ้าเช่นนั้นเธอเห็นจะเป็นพระโสดาบันหรือ”

เทพธิดานั้นซึ่งได้สำเร็จพระโสดาบันในวันนั้น รู้สึกอายจึงพูดว่า “พระคุณเจ้าไม่น่าถามเช่นนั้นคือไม่ตอบรับหรือปฏิเสธ^{๒๑๑}”

ภิกษุนั้นทราบทันทีจึงขอให้นางแสดงกายให้เห็น

นางตอบว่า “ดิฉันจะแสดงให้เห็นแก่นี้มือเท่านั้น” ว่าแล้วเธอนิ้วมือสอดเข้าที่รักขุมเจ้านิ้วมือนั้นสว่างไสวราวกับพระอาทิตย์ขึ้นเป็นพันๆ ดวง แล้วกล่าวเตือนว่า “ท่านอย่าได้ประมาทนะเจ้าค่ะ”ว่าแล้วก็ลาไป

จากเรื่องเทพธิดานี้ ท่านผู้ถามก็จะเห็นว่า ผู้ฟังธรรมแม้จะอยู่ไกลแสนไกล พระพุทธเจ้าทรงสามารถแสดงธรรมให้ผู้ฟังนั้นได้ยินได้ ด้วยวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้วิจัยขออธิบายตอบปัญหาข้อนี้เพียงเท่านี้

สรุปความว่า เป้าหมายและความสำเร็จในการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่เทวดาทั้งหลายในวาระต่างๆกัน ส่งผลให้เทวดาเหล่านั้นได้บรรลุมรรคเป็นจำนวนมาก ส่งผลที่ดีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการสอนธรรมแก่เทวดาทั้งหลายจนประสบความสำเร็จ เทวดาบางคนบรรลุมรรค และเทวดาบางคนละมิจาภิภูติเป็นสัมมาภิภูติ และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ความสำเร็จในการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้า คือมีเทวดาบรรลุมรรคผลจากพระสูตรเหล่านี้เป็นจำนวนมาก และเป็นธรรมดาว่า ผู้ใดบรรลุมรรคผล เพราะพระสูตรใด จะมีความชอบในพระสูตรนั้นเป็นพิเศษ แสดงว่าเทวดาที่ชอบพระสูตรที่เป็นการตรัสรู้ธรรม (ธัมมาภิสมัย) จะมีมากกว่าพระสูตรอื่นๆ ไป ฉะนั้นท่านโบราณจารย์จึงแนะนำให้พุทธศาสนิกชนนำพระสูตรที่เป็นการตรัสรู้ธรรม (ธัมมาภิสมัย) มาสวดกันบ่อยๆ เพราะทว่าผู้สวดจะเป็นที่รักที่ชอบ

^{๒๑๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓/๒๕๔.

ใจของเทวดาจำนวนมาก เทวดาทั้งหลายก็จะคุ้มครองรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข จะประกอบกิจการอันใด จะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยเทวานุภาพ และเมื่อนำไปสวดในสถานที่ใด จะทำให้บังเกิดเป็นมงคลสถานเจริญรุ่งเรือง สถานที่นั้นและบุคคลในสถานที่นั้น จะได้รับการคุ้มครองรักษาจากเทวดาทั้งหลาย

พุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาเทวดานั้นสามารถจัดเป็นหลักใหญ่ๆ ต่อการพัฒนาที่สำคัญดังนี้ พุทธวิธีการสอนเทวดาในพระสูตรทั้งหลายมี สักกปัญหสูตร จูฬคัมภีร์มหาสมยสูตร และมงคลสูตรเป็นต้น เป็นอุบายวิธีที่เป็นไปเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยเฉพาะพุทธวิธีเพื่อความหลุดพ้นนั้น ถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา พุทธวิธีของพระพุทธเจ้าที่มีการกล่าวถึงหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นตั้งแต่ระดับโลกียะจนถึงระดับโลกุตระคือ มงคลสูตร ได้แก่ พระสูตรใหญ่ที่วางข้อปฏิบัติเอาไว้ถึง ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้นและมีจิตเกษมเป็นที่สุด พุทธวิธีที่พระพุทธเจ้านำมาตอบแก่เทวดานั้นสามารถนำมาเป็นข้อปฏิบัติฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของเหล่าเทวดาและมวลมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน นับได้ว่าการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้า ก่อให้เกิดประโยชน์อันแผ่ไพศาลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นจำนวนมาก

๔.๓ วิเคราะห์เทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทย

การวิเคราะห์เรื่องเทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทย เป็นการกล่าวถึงเทวดาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็นวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างเทวดากับมนุษย์ในสังคมไทย และวิเคราะห์เรื่องเทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างเทวดากับมนุษย์ในสังคมไทย

วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างเทวดากับมนุษย์ในสังคมไทย เป็นการกล่าวถึงท่าทีของเทวดาที่มีต่อมนุษย์หรือที่มนุษย์มีต่อเทวดา เป็นความเชื่อจากคติแห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งศีลธรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช่เป็นตัวแท้บริสุทธิ์ตามหลักการของพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็ป็นคติที่วิวัฒนาการเข้าสู่ความเป็นพุทธะ สารสำคัญของคตินี้จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยแห่งคุณค่าภายในจิตใจ เป็นจุดมุ่งหมายหรือคุณค่าของศีลธรรม

ศีลธรรม ตามหลักการของพระพุทธศาสนา หมายถึง ศีลและธรรมอื่นๆ นอกจากศีล คือรวมถึงสมาธิและปัญญาด้วย ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา^{๒๑๒} ล้วนเป็นธรรมทั้งสิ้น

^{๒๑๒} ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๑/๔๐๓/๔๓๒.

ระบบของไตรลักษณ์ เป็นคุณค่าทางจริยธรรมของศีลธรรมที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลแน่นอนมั่นคง เป็นอิสระหลุดพ้นของจิต อำนวยสิ่งที่จะเป็นหลักประกันของศีลธรรมทั้งสองข้อนี้ แม้ในสมัยซึ่งวิทยาการยังไม่ก้าวขึ้นสู่ความเจริญเพียงพอ และหลักการแห่งความนึกคิดยังมิได้วางไว้เป็นระเบียบก็ตาม จิตใจของมนุษย์ได้หมกมุ่นอยู่ในบริเวณของปริศนาอันนี้”^{๒๑๓} พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล โดยมีปัญญาเป็นเครื่องพิสูจน์สัจธรรม ได้ชี้แจงปริศนาเกี่ยวกับโลกและชีวิตจนถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดนั่นก็คือ อิสระ

ความศรัทธาในเทวดาถึงแม้จะเป็นศรัทธาที่แฝงด้วยความกลัวสามารถทำให้คนประพฤติศีลธรรมในระดับพื้นฐาน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่ความเข้มแข็งของศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาอย่างลึกซึ้งได้

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ที่ว่าด้วยเรื่องเทวดา “เทพบุตรเทพธิดาที่เกิดขึ้นในเทวโลกได้เล่าบุพพกรรมของตนให้พระมหาเถระบางรูป โดยเฉพาะพระมหาโมคคัลลานะเถระ ฟังถึงเรื่องอดีตชาติ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ว่าได้ทำบุญอะไร จึงมาเกิดเป็นอย่างนี้”^{๒๑๔} ถ้าสังเกตดูจะเห็นว่า การเริ่มสร้างศรัทธาปสาทย่อมสามารถกระทำได้โดยยกเรื่องเทวดาขึ้นมาเป็นเครื่องชี้แนะ เพื่อให้ประชาชนปลูกฝังศีลธรรมที่ดั่งามต่อสังคม

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเทวดากับมนุษย์จะเห็นได้ว่า คนที่ได้รับความช่วยเหลือจากเทวดาไม่จำเป็นต้องเป็นคนดี และคนดีก็ไม่จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากเทวดาเสมอไป ที่เป็นเช่นนี้เพราะทั้งมนุษย์และเทวดาต่างเป็นปุณฺณ และต่างปฏิบัติผิดบ้างละเล้าปะปนกันไป จึงทำให้ระบบต่างๆ ในโลกมีทั้งดั่งามและคลาดเคลื่อนหรือเสื่อมทรามลงก็ได้ หลักการนี้เองเทวดาจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณี กล่าวคือ

(๑) เพราะมีความเชื่อว่าเทวดาประกาศิตหรือกำหนดเหตุการณ์หรือบันดาลชะตากรรมของมนุษย์โดยเด็ดขาด

(๒) เมื่อคนถูกเทวดาให้โทษจะถือเอาเป็นเกณฑ์ว่าเขาผิดหรือเป็นคนชั่ว

(๓) เทวดาบางองค์มีพฤติกรรมทางร้าย ชอบทำตนเป็นปฏิปักษ์ขัดขวางความเจริญของมนุษย์ทั้งหลายอยู่เป็นประจำ^{๒๑๕}

หากพิจารณาโดยถ่องแท้แล้วจะเห็นได้ว่าสาเหตุดังกล่าวมาทั้งสามประการนี้ได้เกิดมีผล

^{๒๑๓} แสง มนวิฑูร, รวมบทความของ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘.

^{๒๑๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๒๑๕} พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๗๐.

ต่อมนุษย์ในทางพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณี สำหรับคนไทยซึ่งสามารถพบเห็นโดยทั่วไป เช่น การสวดสรรเสริญ ยกย่อง สดุดี บวงสรวง สักวैया ดังนั้น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเทวดาที่ปรากฏในสังคมไทยจึงมีมาก ดังจะยกมาประกอบการพิจารณาโดยสังเขปดังต่อไปนี้

๑) การลอยกระทงตามประทีปเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ เชื่อถือกันว่าการลอยกระทงตามประทีป เพื่อบูชารอยพระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำนัมมทานในชมพูทวีป โดยคติความเชื่อในเรื่องราวดังกล่าวปรากฏอยู่

ในอรรถกถาปฐมนิเทศว่า^{๒๑๖} สมัยหนึ่ง พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปยังแม่น้ำนัมมทานที่ พญานัมมทานาคราชได้ทูลนิมนต์พระพุทธรองค์ให้เสด็จไปสู่นาคพิภพด้วยศรัทธาเลื่อมใส เพื่อจะถวายสักการบูชา พระพุทธรองค์จึงเสด็จไปตรัสเทศนาแก่พญานาคราชพร้อมทั้งบริวารแล้วเสด็จกลับ ขณะนั้นพญานาคราชได้กราบทูลขอสิ่งทีละสักอย่างใดอย่างหนึ่งไว้เพื่อเป็นอนุสาวรีย์สำหรับที่กราบไหว้บูชาในกาลต่อไป พระผู้มีพระภาคจึงประทานให้ตามความประสงค์ โดยประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานทีนั้น ให้เป็นที่สักการบูชาของพญานาคราชสืบมา

อย่างไรก็ตาม ความศรัทธาในเรื่องนี้ จึงเกิดมีประเพณีลอยกระทงตามประทีปขึ้นในหมู่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เพื่อบูชารอยพระพุทธรบาท และชาวพุทธถือปฏิบัติสืบต่อกันมา สำหรับประเทศไทยมีปรากฏในสมัยสุโขทัย ในรัฐสมัยพระร่วงเจ้า (พระมหาธรรมราชาลิไทย) “พระสนมเอกพระนามว่าท้าวศรีจุฬาลักษณ์ (นางเรวดีนพนาศ)”^{๒๑๗} ได้คิดประดิษฐ์กระทงเป็นรูปดอกโกมุท ซึ่งเป็นดอกบัวชนิดหนึ่ง ลอยกระทงในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เพื่อบูชารอยพระพุทธรบาท ถือเป็นแบบอย่างตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๒) ประเพณีสงกรานต์ เป็นเทศกาลที่ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ของไทย ถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมา คติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับวันสงกรานต์มีอยู่ว่า มีบุตรชายเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อ ธรรมบาลกุมาร เป็นผู้มีความรอบรู้มาก เป็นผู้สอนเรื่องมงคลต่างๆ ในกาลนั้น ท้าวภิลพรหมอยากจะได้ทดลองความรู้ของธรรมบาลกุมาร จึงตั้งปัญหาถามธรรมบาลกุมาร ๓ ข้อ ว่า เวลาเช้าราศีอยู่ที่ไหน กลางวันราศีอยู่ที่ไหน และเวลาเย็นราศีอยู่ที่ไหน ธรรมบาลกุมารตอบว่า เวลาเช้าราศีอยู่ที่หน้า กลางวันราศีอยู่ที่อก และเวลาเย็นราศีอยู่ที่เท้า ธรรมบาลกุมารตอบปัญหาได้ถูกต้อง พระพรหมจึงยอมให้ตัดศีรษะของพระองค์ ด้วยความเมตตาที่พระพรหมมีต่อชาวโลก กลัวชาวโลกจะเดือดร้อน เพราะศีรษะของพระองค์ มีอภินิหารมาก ถ้าตกที่

^{๒๑๖} กรมการศาสนา, ศาสนพิธีสำหรับครูสอนวิชาพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๘๐.

^{๒๑๗} สุเมธ เมธาวิทยกุล, สังคัปพิธีกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๖.

พื้นดินจะเกิดไฟไหม้โลก ถ้าหลุดไปในอากาศฟ้าฝนจะแห้งแล้ง ถ้าตกในมหาสมุทรน้ำก็จะแห้ง จึงบัญชาให้เทพธิดาทั้ง ๗ “ได้แก่ รากษสเทวี มณฑาเทวี ทูษะเทวี โคราลเทวี กิริณีเทวี กิมิทาเทวี มโหธรเทวี ให้เอาพานทองมารองรับเสียร สั่งว่าให้เอาสิริษะไปเวียนรอบเขาพระสุเมรุทุกๆ ปี โดยผลัดเปลี่ยนกันถือคนละหนึ่งปี ครบรอบปีในวันสงกรานต์”^{๒๑๘}

ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า พอถึงวันสงกรานต์ ชาวไทยพากันทำขนมเพื่อเตรียมตัวทำบุญฉลองวันปีใหม่ให้เป็นสิริมงคลในปีต่อไป เวลากลางวันจะมารวมกลุ่มกันเล่นเพลงพื้นบ้าน นิยมทำกันถึง ๓ วัน และไม่เกิน ๗ วัน วันสุดท้ายของวันสงกรานต์จะมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ สรงน้ำพระซึ่งมีพระพุทธรูปและพระสงฆ์นั่งเรียงลำดับให้ประชาชนสรงน้ำเป็นอันเสร็จพิธี

๔.๓.๒ วิเคราะห์เรื่องเทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทย

วิเคราะห์เรื่องเทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทย เป็นการกล่าวถึงเทวดาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีเทวดามาเป็นองค์ประกอบสำคัญซึ่งมีความเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในสังคมไทย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) เทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทยด้านวรรณกรรม

เทวดาในพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลอย่างมากต่อวรรณกรรมในประเทศไทย จึงทำให้กวีที่พุทธศาสนิกชนซึ่งมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา สะท้อนความเชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาลงในวรรณกรรมที่ตนแต่งด้วยเสมอ เช่น ความเชื่อเรื่องเทวดามีปะปนอยู่ในวรรณกรรมประเภทต่างๆ โดยนิยมเรียกว่า พระอินทร์ ในวรรณกรรมเหล่านั้นกล่าวถึงเทวดาไปต่างๆ กัน

เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา ให้ความเห็นว่า เทวดาที่ชาวไทยรู้จักมิได้มีที่มาจากที่เดียว แม้ว่าความเชื่อเรื่องเทวดาไทยจะรับมาจากอินเดียอย่างแน่นอน แต่ที่มาของเทวดาก็มาจากสองแห่ง ทั้งจากศาสนาพราหมณ์และจากพระพุทธศาสนา^{๒๑๙} การที่มีเรื่องเทวดาอยู่ในตำนานต่างๆ ทำให้สิ่งของหรือสถานที่นั้นดูศักดิ์สิทธิ์ น่าเกรงขาม เพราะมีเทพราชมาช่วยสร้าง หรือมาเสริมให้ด้วยตนเอง แสดงให้เห็นว่าเทวดา เป็นที่รู้จักและเป็นบุคคลที่สำคัญของคนในสังคมไทย

วรรณกรรมภาษาบาลีที่แต่งในประเทศไทยมีจำนวนมาก และที่กล่าวถึงเทวดาไว้มิ

^{๒๑๘} กรมการศาสนา, ศาสนพิธีสำหรับครูสอนวิชาพุทธศาสนา, หน้า ๘๐.

^{๒๑๙} เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๕.

หลายเล่ม ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงพระอินทร์ในตอนที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์บ้าง ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปบ้าง เช่น

๑) ปัญญาสาตก นัยนา โปรงธุระ สันนิษฐานว่า พระภิกษุชาวหริภุญชัยเป็นผู้แต่ง และ พระภิกษุชาวเชียงใหม่เป็นผู้แปล ซึ่งเป็นวรรณกรรมของไทยที่แต่งก่อนปีพุทธศักราช ๑๘๐๘^{๒๒๐} ได้กล่าวถึงพระอินทร์ไว้ว่า ในชาตก ๕๐ เรื่อง มีพระอินทร์ปรากฏอยู่ถึง ๓๒ เรื่อง เรื่องที่ไม่มีบทบาทของพระอินทร์ ๑๘ เรื่อง สโมธานท้ายเรื่องจะกล่าวถึงพระอินทร์ หรือท้าวสักกเทวราชว่า คือ พระอนุรุธเถระในปัจจุบัน (พุทธกาล) มีอยู่ ๑ เรื่อง ที่ไม่ได้กล่าวถึงพระอินทร์ไว้ใน สโมธาน คือ สิริวิบูล กิตติชาตก วัฏฏังคูลีราชชาตก และ วรวงศชาตก^{๒๒๑} และได้สรุปบทบาทของพระอินทร์ไว้ว่า พระอินทร์จะแปลงร่างลงมาเพื่อช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ในโอกาสต่างๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จนั้นๆ

๒) โลกทิปกสาร ผู้แต่งคัมภีร์นี้คือ พระสังฆราชเมธีกร เป็นชาวพม่าเดินทางมาอยู่ ประเทศไทยในสมัยสุโขทัยเป็นสังฆราชฝ่ายอรัญญวาส ณ วัดอัมพวัน (วัดสวนมะม่วง) ได้เป็นครูของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีเนื้อหาคัดลอกกับไตรภูมิพระร่วง ซึ่งรจนาเป็นภาษาไทย เนื่องจากเป็นภาษาบาลีจึงไม่ค่อยมีคนนิยมอ่านมากนัก^{๒๒๒} กล่าวถึงท้าวไวในปริเฉทที่ ๖ ตอนเทวดาคติ ว่า ท้าวสักกเทวราชผู้มีสมบัติมาก ด้วยเดชแห่งบุญของ พระองค์ คือ มีวิมานอันสวยงาม ชื่อว่าเวษนค์ สูง ๑,๐๐๐ โยชน์ มีธรรมสภาชื่อสุทธรรมา มีบริเวณ ๙๐๐ โยชน์ มีเวษนค์รต ประมาณ ๑๕๐ โยชน์ มีช้างชื่อเอราวัณ ประมาณ ๑๕๐ โยชน์ มีเทวนารี แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว ๙ ประการ มีบริเวณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์โดยประมาณ มีวนอุทยาน ๔ แห่ง คือ นันทวัน มิสสกัน จิตลควัน ปารุสกัน และยังมีสระโบกขรณีชื่อนันทา อันเป็นสถานยังใจ ให้รื่นรมย์ยิ่งนัก มีนางอัสรประมาณ ๒ โกฏิกับอีกครึ่งโกฏิ มีเทพธิดาชื่อสุชาดาเป็นประมุขเป็นบริวาร^{๒๒๓} เป็นต้น

๓) จักกาวทีปนี รจนาโดย พระสิริมงคลอาจารย์ พระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนา รจนาที่ เมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ กล่าวถึงท้าวสักกในกัณฑ์ที่ ๕ โดยกล่าวถึง

^{๒๒๐} นัยนา โปรงธุระ, *บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสาตก*, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพนางสาวนัยนา โปรงธุระ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๘.

^{๒๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

^{๒๒๒} หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, *พระสังฆราชเมธีกร รจนา*, แปลโดย น.อ. (พิเศษ) เข้ม ประพัฒน์ทอง, *โลกทิปกสาร*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๘), หน้า (๒).

^{๒๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

อดีตชาติของท้าวสักกะ และอั้งที่มาจากอรรธกถาภูลาวชาดก และอรรธกถาธรรมบท แต่มีข้อความแตกต่างจาก อรรธกถาทั้งสอง คือ ตอนกล่าวถึงภรรยาทั้ง ๔ คนของมมมานพ ว่า ภรรยาทั้ง ๔ คน เห็นมมมานพพร้อมเพื่อนถูกจับกลับมีความดีใจว่า พวกเขาไม่ทำงาน ถูกจับเสียก็ดี เมื่อมมมานพถูกปล่อยตัวมาและคิดสร้างศาลาจึงไม่บอกแก่ภรรยาทั้ง ๔ คน เพราะตอนถูกจับ นอกจากจะไม่เสียใจแล้วยังโลดโลดใจ จึงไม่ยอมให้มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญบุญ^{๒๒๔}

(๒) เทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทยด้านสถาปัตยกรรม

ศิลปะและวิทยาการที่เกี่ยวกับงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปะ ลักษณะหรืองานออกแบบงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปลักษณะ^{๒๒๕}สถาปัตยกรรมที่ยังเหลือให้เราได้เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนั้น เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในหลายยุคหลายสมัยในประวัติศาสตร์ และคนไทยในอดีตมิได้นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเพียงอย่างเดียว คนไทยมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในลัทธิอื่นๆ ด้วย เช่น ลัทธิมหายาน และมนตรยาน รวมทั้งยังมีศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย^{๒๒๖} ฉะนั้นสถาปัตยกรรมจึงปะปนกันไปทั้งความเชื่อตามคติ พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท และนิกายอื่นๆ รวมถึงศาสนาพราหมณ์ด้วย แต่ถึงอย่างไรท่านผู้รู้หลายท่านเชื่อว่า งานสถาปัตยกรรมไทยได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่^{๒๒๗} ถึงแม้จะมีศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา เทวดาจึงปรากฏเป็นองค์ประกอบสถานที่สำคัญเหล่านี้ คือ

๑) รูปแบบการจัดแผนผังของวัดหรือองค์ประกอบโดยรวมของวัด จะออกมาในรูปแบบตามคติความเชื่อเรื่องสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อสังคมไทย เช่น

๑.สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาเช่น ในสมัยของพระเจ้าปราสาททองมีการสร้างวัดและปราสาทเป็นจำนวนมาก เช่น วัดไชยวัฒนาราม ที่มีคติการสร้างวัดคือการสร้างเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางจักรวาล นอกจากนี้พระเจ้าปราสาททองยังได้สร้างพระที่นั่งจักรวรรดิ

^{๒๒๔} หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, พระสิริมังคลาจารย์ ญาณ, แปลโดย ทินกร ทองเสวต ป.ช. ๕, ตรวจชำระเรียบเรียงโดย ทองย้อย แสงสินชัย ป.ช.๕, จักรกภาพพิณี, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นจำกัด เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔๔-๑๔๗.

^{๒๒๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๑๗.

^{๒๒๖} ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ และคณะ, ลักษณะไทย เล่ม ๑, หน้า ๑.

^{๒๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

ไพชยนต์ขึ้นริมกำแพงพระราชวัง ซึ่งทรงตั้งชื่อพระที่นั่งนี้เป็นชื่อเดียวกับปราสาทที่ประทับของพระอินทร์

๒. สถาปัตยกรรมที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น วัดสุทัศน์เทพวราราม มีการวางผังวัด สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมอื่นๆ เป็นสัญลักษณ์แทนจักรวาล ตามคติโบราณของการสร้างเมือง รวมทั้งนาม “วัดสุทัศน์เทพวราราม” หมายถึง สุทัศนานคร เมืองของพระอินทร์ โดยมีพระวิหารและพระอุโบสถเป็นองค์ประกอบหลัก รวมทั้งใช้จิตรกรรมฝาผนังและงาน ศิลปะกรรมอื่นๆ สร้างภาพจักรวาลให้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย พระวิหารวัดสุทัศน์ฯ ช่างตั้งใจสร้างให้สูงเด่น เป็นตัวแทนของเมืองสุทัศนานคร ที่ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ โดยทำฐานให้สูงเป็นพิเศษมีเทพบุตร ๓๓ คน นั่งในบัลลังก์แก้ว^{๒๒๘} มีเจดีย์แบบจีนเรียงราย อยู่รอบวิหารหลัก ๓๒ องค์ รวมกับวิหารหลักเป็น ๓๓ องค์ ครอบคลุมจำนวนเทพที่สถิตยบนสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ที่มีทั้งหมด ๓๓ องค์ เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้น โดยนำแผนภูมิของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาเป็นแผนผังของเมืองหลวง ทั้งในเขตพระราชฐานชั้นในและชั้นนอก และวางตำแหน่งของวัดให้เป็นศูนย์กลางของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นตำแหน่งเดียวกับใจกลางพระนคร^{๒๒๙}

๒) เป็นองค์ประกอบของพระราชวัง ความเชื่อเรื่องเทวดานอกจากจะปรากฏในงานก่อสร้างวัดและปราสาทแล้ว ยังปรากฏในงานก่อสร้างพระราชวังอันแสดงความยิ่งใหญ่ของเทวดาด้วย ซึ่งปรากฏในงานก่อสร้าง รูปแบบต่างๆ เพื่อสนองความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือพระอินทร์ผู้ยิ่งใหญ่ เช่น การสร้างปราสาท พระเทพบิดร เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่ใช้พระปรารักษ์ประดับยอด ความหมายคือความประสงค์ จะทำตามคติสมมติเทวราช ที่ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพ หรือนัยหนึ่งทรงเป็นอินทราธิราช ผู้สถิตอยู่เหนือยอดเขาพระสุเมรุ เมื่อสร้างอาคารหลังนี้ขึ้นเพื่อประสงค์จะประดิษฐานรูปอดีต พระมหากษัตริย์หรือพระเทพบิดร จึงได้คิดทำยอดพระปรารักษ์เพื่อเป็นสัญลักษณ์^{๒๓๐}

หลักฐานที่ระบุการยกพระมหากษัตริย์ขึ้นสู่ฐานะเทพโดยสมมติ การขนานนามพระที่นั่งต่างๆ นามวัง นามทวาร และสิ่งอื่นๆ อีกมาก ให้คล้ายตามหรือเหมือนกับสิ่งที่มีในสวรรค์ ดัง เช่น พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ที่ขนานนามขึ้นสมมติให้เป็นเทวสถานบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่

^{๒๒๘} พระครูวิจิตรการ โกศล (สวด ญาณพล), ประวัติวัดสุทัศน์เทพวราราม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๖), หน้า ๗๒-๗๓.

^{๒๒๙} น. ณ ปากน้ำ, วัดสุทัศน์เทพวราราม (ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๔.

^{๒๓๐} ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์และคณะ, ลักษณะไทย เล่ม ๑, หน้า ๓๓๒.

พระอินทร์จะใช้เป็นสถานที่เสด็จออกปกครองสวรรค์^{๒๓๑} สวณจิตรลดา วัณสูนันทา วัณปาฐสกวัน เป็นต้น^{๒๓๒}

พระวิมานหรืออาคารที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ประดับยอดมณฑป ๙ ชั้น อันเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุเวษยันต์ราชรถ สำหรับเชิญโกศพระบรมศพออกสู่พระเมรุมาศ ประดับยอดมณฑปในลักษณะสมมติราชรถทั้งหลังเป็นเขาพระสุเมรุ^{๒๓๓}

พระราชยานของกษัตริย์ทุกพระองค์ จะมีสัญลักษณ์แห่งความเป็นสมมติเทวราช ประดับอยู่ด้วยเสมอไม่ว่าจะเป็น “พระที่นั่งราเชนทรยาน” พระที่นั่งแต่ละองค์จะประดิษฐานอยู่บนพระราชยานซึ่งบนฐานแต่ละชั้นประดับด้วยลวดลาย เทพนม และ ครุฑ ที่สื่อความหมายว่าพระราชยานที่ประทับคือโลกสวรรค์ บนยอดเขาพระสุเมรุทั้งสิ้น เท่ากับเป็นการเปรียบเทียบว่าพระมหากษัตริย์คือพระอินทร์นั่นเอง^{๒๓๔}

(๓) เทวคามีอิทธิพลในสังคมไทยด้านประติมากรรม

ศิลปะสาขาหนึ่งในจำพวกวิจิตรศิลป์เกี่ยวกับการแกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะ เป็นต้น ให้เป็นรูปหรือลวดลายต่างๆ^{๒๓๕} ประติมากรรมรูปเทวคามีปรากฏในประเทศไทยมีทั้งที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ เช่น อิทธิพลศาสนาพราหมณ์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้รับมาจากดินแดนเขมร จะเห็นได้จากการสร้างปราสาทหินต่างๆ ซึ่งเป็นความเชื่อในระยะที่เทพเจ้า ๓ องค์ คือ

๑) พระพรหม

๒) พระศิวะ

๓) พระวิษณุ^{๒๓๖}

^{๒๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

^{๒๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๘.

^{๒๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๑.

^{๒๓๔} นภาพร เล่าสินวัฒนา, การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง “สมมติเทวราช”, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๕๑.

^{๒๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๕.

^{๒๓๖} วัชรินทร์ เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕-๕๐.

สำหรับเทวดาในพระพุทธศาสนา พบได้จากศิลปกรรมในสมัยทวารวดี ซึ่งมักปรากฏร่วมกับพระพุทธเจ้า โดยอยู่ในฐานะผู้อภิบาลพระพุทธศาสนา และผู้ช่วยเหลือผู้กระทำความดีเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสังเกตและรู้ได้จากเรื่องราวในพุทธประวัติและชาดกต่างๆ วัชณีย์ เสนาะล้ำ ได้แบ่งประติมากรรมรูปเทวดาเป็น ๓ ประเภท คือ

- ๑) ประติมากรรมรูปเทวดาที่ปรากฏตามลำพัง มิได้เป็นองค์ประกอบของพระพุทธเจ้า
- ๒) ประติมากรรมรูปเทวดาที่ปรากฏเป็นองค์ประกอบของพระพุทธเจ้า
- ๓) ประติมากรรมรูปเทวดาที่ปรากฏกายประกอบเรื่องชาดกต่างๆ^{๒๓๖}

(๔) เทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทยด้านจิตรกรรม

ศิลปะประเภทหนึ่งในทัศนศิลป์เกี่ยวกับการเขียนภาพวาดภาพ หรือรูปภาพที่เขียนหรือวาดขึ้น^{๒๓๗} จากการศึกษาพบว่า ภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทวดา มี ๓ ประเภท คือ

- ๑) ภาพเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดาโดยตรง
- ๒) ภาพพุทธประวัติที่มีเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้อง
- ๓) ภาพชาดกที่มีเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้อง

(๕) เทวดาที่มีอิทธิพลในสังคมไทยด้านภาพพุทธประวัติ

ภาพพุทธประวัติที่มีเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้อง จะมีให้เห็นเป็นจำนวนมากตามวัดต่างๆ ซึ่งอาจแยกเป็นพุทธประวัติตอนต่างๆ เช่น

- ๑) ตอนทูลอาราธนาให้จุติ ภาพตอนก่อนจุตินี้เป็นภาพบนสวรรค์ชั้นดุสิต มีพระอินทร์ พระพรหม และเทวดาอื่นไปทูลอาราธนาให้พระโพธิสัตว์จุติมาปฏิสนธิในพระครรภ์พระนางสิริมหามายา เช่น

๑.ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดราชสิทธิาราม^{๒๓๘}

๒.ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดไชยทิศ

^{๒๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๒๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

^{๒๓๘} ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, วัดราชสิทธิาราม (ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓.

ที่มีรูปสันคูดิตเทวราช ประทับ ณ พระแท่นอยู่กลางปราสาท ทรงถือพัดใบลานปิดทอง มียอดปราสาทสะพรั่ง พื้นลดชั้นลงไปเล็กน้อย มีรูปพระอินทร์ พร้อมเหล่าเทวดาประทับนั่งประนมมือ กำลังกล่าว คำทูลเชิญอาราธนาใหญ่^{๒๔๐}

๒) ตอนประสูติ ภาพพุทธประวัติตอนประสูตินี้จะเป็นภาพเทวดาถือพานรองรับพระโพธิสัตว์ในม่านล่อม เช่น

๑.ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบางขุนเทียนใน^{๒๔๑}

๒.ในที่อื่นๆ ที่วาดเกี่ยวกับพระอินทร์นิยมนวาดเป็นภาพพระอินทร์ถือพานรองรับพระโพธิสัตว์เป็นส่วนใหญ่

๓) ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ภาพตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมนี้ เป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะทรงม้ากัณฐกะ มีภาพเทวดาเป็นผู้จูงมา มีเทวดาเอามือรับเท้าทั้ง ๔ ของม้าลอยไปในอากาศ และมีเทวดาอื่นๆ และพระพรหมตามเสด็จด้วย เช่น

๑.ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทองธรรมชาติ^{๒๔๒}

บางภาพมีพระพรหมอัญเชิญบาตรและเครื่องบริขารตามเสด็จพร้อมด้วยหมู่เทพ และมีภาพพระย้าวสวัตติมารมาขัดขวาง เช่น

๑.ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดสุวรรณาราม^{๒๔๓}

๔). ตอนแสดงธรรมบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นภาพขณะพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระพุทธรามารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะมีภาพพระอินทร์นั่งฟังธรรมอยู่ด้วย เช่น

๑.จิตรกรรมฝาผนังวัดกอไผ่ จ.พระนครศรีอยุธยา

๒.ภาพด้านหน้าของอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม อ.เมือง จ.เพชรบุรี

ตรงกลางผนังเป็นเขาพระสุเมรุ บนยอดเขาพระสุเมรุมีพระพุทธเจ้าประทับแสดงธรรมเทศนา มีพระอินทร์กายสีเขียวนั่งฟังธรรมแต่ไม่มีพระพุทธรามารดาอยู่ และมีภาพสัญลักษณ์ของ

^{๒๔๐} น. ณ ปากน้ำ, วัดไชยทิศ (ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

^{๒๔๑} น. ณ ปากน้ำ, วัดบางขุนเทียนใน (ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑.

^{๒๔๒} แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, วัดทองธรรมชาติ (ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๖.

^{๒๔๓} น. ณ ปากน้ำ, วัดสุวรรณาราม (ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๐), หน้า ๘๕.

ต้นปาริชาติ และเจดีย์จุฬามณีด้วย^{๒๔๔}

๕) ตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภาพตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์นี้เป็นภาพที่จิตรกรนิยมเป็นอย่างมาก มีให้เห็นทั่วไปตามฝาผนังอุโบสถของวัดต่างๆ ภาพส่วนใหญ่จะเป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จพระดำเนินลงมาตามบันไดกลาง และมีภาพพระอินทร์พร้อมด้วยเทวดาอื่นๆ อยู่ด้านขวามือของพระพุทธเจ้า เช่น

๑. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดทองธรรมชาติ^{๒๔๕}

๒. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์^{๒๔๖}

ภาพที่ยกตัวอย่างมานี้เป็นภาพพระอินทร์และภาพเทวดาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในโอกาสต่างๆ ทำให้เห็นว่า พระอินทร์และเทวดาเป็นเทพที่อยู่คู่กับพระพุทธศาสนาและมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงเป็นแรงบันดาลใจให้จิตรกรได้วาดภาพออกมาในรูปแบบต่างๆ กันไป

จะเห็นได้ว่า เรื่องของพระอินทร์และเทวดาทั้งหลายมีอิทธิพลต่อสังคมไทยเป็นอันมาก ทั้งในแง่วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และภาพพุทธประวัติ โดยแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ กัน ตามความเชื่อของคนไทยในสมัยนั้นๆ

สรุปความว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงราหูโลวาตสูตร มหามงคลสูตร สมจิตตปริยายสูตร ปราภวสูตรเป็นต้น มีเทวดาบรรลุมรรคผลนับไม่ถ้วน

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในโลก อันมีใน ๑๖ ชนบทนั้น หรือไม่ว่าประทับอยู่ในที่ใดๆ โดยมากมีเทพยดานุชย์ทั้งหลาย บรรลุมรรคผลนิพพานนับไม่ถ้วน นอกจากนี้ ยังมีปรากฏในพระไตรปิฎกอีกมากมาย ที่เหล่าทวยเทพได้บรรลุธรรมหลังจากฟังพระธรรมเทศนา นี่เป็นความสำเร็จในการสอนเทวดาและอานิสงส์ของการเห็นคุณค่าในการฟังธรรม เพราะฉะนั้น มนุษย์ทุกคนอย่าได้ละเลยในการฟังธรรม สนทนาธรรม และประพฤติธรรม ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญที่จะได้บรรลุธรรมกันทุกท่าน

^{๒๔๔} กรมศิลปากร, สรุปผลการสัมมนาเรื่องไตรภูมิพระร่วง, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

^{๒๔๕} แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, วัดทองธรรมชาติ (ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย), หน้า ๖๑.

^{๒๔๖} น. ณ ปากน้ำ, สุชาดา สุขฉายา, พระที่นั่งพุทไธสวรรย์, หน้า ๖๖.